

निजी रूपमा सञ्चालित तथा प्रायोजित आवासीय स्याहार संस्थाहरूमा कोभिड १९ को प्रभाव: वैदेशिक वा समुन्द्रपारका आवासीय स्याहार संस्थाका दाता तथा सहयोगीहरूका लागि संक्षिप्त जानकारी

यो संक्षिप्त जानकारी निजी रूपमा सञ्चालित आवासीय स्याहार संस्थाहरूमा कोभिड १९ को प्रभाव सम्बन्धि अध्ययन प्रतिवेदनको तथ्यांक तथा निष्कर्षहरूमा आधारित रहेको छ ।

भाग १ (Part 1)

पृष्ठभूमि

कोभिड १९ ले विश्वस्तरमा नकारात्मक खलल पुऱ्यायो । सरकारहरूले घरमै बस्नु पर्ने आदेश, कर्फ्यू तथा यात्रा बन्देज लगायतका दुरगामी सार्वजनिक स्वास्थ्य मापदण्डहरू लागू गरे । यस्ता मापदण्डहरूले बालबालिकाको आवासीय स्याहार प्रावधानमा प्रत्यक्ष तथा परोक्ष प्रभाव पारेको छ र आवासीय स्याहार संस्थाहरूलाई संस्थागत स्याहार मोडेलको प्रभावकारिता र दिगोपना सम्बन्धी विषयलाई गहिरिएर सोचन बाध्य पारेको छ ।

यो अध्ययन एउटा सानो तहको गुणात्मक अनुसन्धान हो । यसले ७ देशबाट संस्थागत स्याहार संस्थाका संस्थापक, दाता तथा निर्देशकहरूसँग लिएको २१ वटा अर्धसंरचित अन्तरवार्तालाई सामेल गरेको छ । कोष संकलन, कर्मचारीसम्बन्धी, स्वयंसेवा, बालबालिकाको स्याहार, शिक्षा, पारिवारिक सम्बन्ध तथा पुनःएकीकरण लगायत आवासीय स्याहार संस्थाहरूको सञ्चालनमा कोभिडको प्रभावबारे राम्रो बुझाईका लागि यो अध्ययन तय गरिएको थियो । साथै संक्रमणकाल तथा स्याहारसुधार प्रयत्नका सम्बन्धमा पैरवी, सचेतना तथा सरोकारवाला संलग्नताको लागि नवीनतम अवसरहरूको सिर्जना गरेको छकी भनी बुझ्नु पनि यो अध्ययनको अभिप्राय थियो ।

आवासीय स्याहार संस्थाका सहयोगकर्ता तथा दाताहरूका लागि प्रमुख निष्कर्षहरू (Findings) को सारांश

१. कोष संकलन (Funding)

- ✓ अध्ययनमा सहभागी भएका ७६ प्रतिशत आवासीय स्याहार संस्थाहरूले वैदेशिक स्रोतबाट मात्र सहयोग प्राप्त गरेको ।
- ✓ ८१ प्रतिशत सहभागीहरूले कोभिडले गर्दा आवासीय स्याहार संस्थाहरूको आर्थिक अवस्थामा प्रभाव परेको कुरा बताए ।
- ✓ ४६.६ प्रतिशतले अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग गुमाउनु पऱ्यो ।
- ✓ ३८ प्रतिशतले आयमूलक क्रियाकलापहरूबाट प्राप्त हुने आय गुमाउनु पऱ्यो ।
- ✓ ५२.३ प्रतिशतले अनाथालय स्वयंसेवी तथा आगन्तुकहरूबाट हुने आय गुमाउनु पऱ्यो ।

अन्तरदृष्टि (Insights)

आयमूलक क्रियाकलापहरूबाट प्राप्त हुने आय कोभिड महामारीको सुरुवातै सबैभन्दा बढी प्रभावित भएको पाइयो । आयमूलक क्रियाकलापहरूसँग सम्बन्धित सहभागीहरूले आयमा सोभै गिरावट आएको जानकारी गराए । नियमित सहयोग तथा दानमा निर्भर रहेको कोष संकलन नमूना (Funding Model) भन्दा एक पटके वा अनियमित सहयोग (जस्तै : कोष संकलन लक्षित कार्यक्रम, भाषण तथा छलफल र स्वयंसेवी तथा आगन्तुकहरू) मा निर्भर रहेको कोष संकलन नमूना ज्यादै बढी प्रभावित भएको पाइयो । तथापि वैयक्तिक दाता तथा प्रायोजकहरूसँग राम्रो सम्बन्ध राखेका कोष संकलकहरूले चन्दा सहयोगमा कोभिड १९ को कारण हुन सक्ने आर्थिक प्रभावलाई निकै हदसम्म न्यूनीकरण गर्न सके ।

विशेषगरी वैदेशिक चन्दा सहयोगमा निर्भर विद्यमान कोष संकलन नमूना (Funding Model) दिगो नभएको कुरा समग्रमा सहभागीहरूले स्वीकारे । लगभग एक तिहाई सरोकारवालाहरू (२८.६ प्रतिशत) ले वैदेशिक सहयोगको निर्भरतालाई घटाउन र अलि दिगो कोष संकलन नमूनाको खोजी गरिरहेका पाइयो । यी निष्कर्षहरू (Findings) ले अघिल्लो लागत लाभ विश्लेषणबाट प्राप्त प्रमाणलाई थप पुष्टि तथा उजागर गरेको छ जसमा आवासीय स्याहार नमूना भन्दा समुदाय तथा परिवारमा आधारित स्याहार सेवा नमूना (Service Model) आर्थिक रूपले बढी लाभदायक हुने पाइएको छ ।

अबको बाटो (Way Forward)

कोभिड १९ ले आवासीय स्याहार नमूनाको आर्थिक दिगोपनाको खोजी गर्न दाताहरूमा विशेष तथा अद्वितीय अवसरको सिर्जनासहित भोक पनि जगाएको छ । तथापि आर्थिक दिगोपना सँगसँगै बालबालिकामा हुने प्रभावको दिगोपना बारेमा पनि खोजी गर्न दाताहरूलाई हौसला दिनु पर्दछ (जब बालबालिकाको लागि दिगो स्याहार नमूना विकासको विषय आउँछ, यी कुराहरू अन्तरसम्बन्धित तथा अन्तरनिर्भर भएर आउँछन्) । आर्थिक दिगोपनाको यस सोचलाई विद्यमान स्याहार नमूनामा सम्भाव्य परिवर्तन ल्याउन पनि दाता तथा सहयोगीहरूको प्रेरकको रूपमा उपयोग गर्नु पर्दछ ।

२. संस्थागत स्याहारको आवश्यकता

- ✓ ७६.२ प्रतिशत सहभागीहरूले महामारीभर स्याहारमा रहेका बालबालिकाको संख्या घटेको बताए ।
- ✓ सहभागी भएका सबै आवासीय स्याहार संस्थाबाट महामारीको अवधिमा समग्रमा लगभग ३६.६ प्रतिशत बालबालिका अस्थायी वा स्थायी रूपमा परिवारमा फर्केका थिए ।
- ✓ ६१.९ प्रतिशतले ती मध्ये (३६.६ प्रतिशत) केही बालबालिकालाई स्थायी रूपमा पुनःएकीकरण गरिएको बताए ।

- ✓ ३८ प्रतिशत सहभागीहरूले मात्र घर फर्किएका बालबालिकालाई आर्थिक वा सामाग्री सहायता उपलब्ध गराएको थियो ।
- ✓ मात्र थोरै सहयोग तथा पुनःएकीकरण योजना विहिनताको बावजुत ५३.८ सहभागीहरूले कुनै सरोकार तथा समस्या जानकारीमा नआएको बताए, ३८.५ प्रतिशतले स्वास्थ्य सरोकारसम्बन्धी जानकारी गराए (विशेष गरी तौल घटाई, तौल बढाई तथा प्रशस्त व्यायाम) र एक जनामात्र सहभागी (५ प्रतिशत) ले सम्बन्धित निकायहरूले सम्बोधन गरिसकेको एउटा बालसंरक्षण सरोकारको बारेमा जानकारी गराए ।
- ✓ १४.३ प्रतिशत सहभागीहरूले नयाँ कार्यक्रमहरूको बारेमा सोच्दै थिए जहाँ उनीहरूले बालबालिकालाई आफ्नै समुदायमा रहेर स्थानीय विद्यालयमा उपस्थित भई शिक्षा प्राप्त गर्न सहयोग गर्नेछ ।

अन्तरदृष्टि (Insights)

विश्वव्यापी तथ्यांक/सूचनासँगै अन्तरदृष्टिले यो देखाउछ की गरिवी सिर्जित असक्षमता, पारिवारिक अनिच्छा, वेवास्ता, अनाथपन आदि वृत्तान्त लगायत स्याहारको लागि भर्ना जस्ता तर्कसहित अनावश्यक रूपमा बालबालिकालाई परिवारबाट छुट्याइँदै छ । धेरै सवालहरूमा महामारीको अवधिमा पनि पुनःएकीकरण सफल भएकोले यस्ता वृत्तान्तहरूको तुक नभएको देखिन्छ । लकडाउनको समयमा पनि परिवारहरू (वृहत परिवारसमेत) ले बालबालिकालाई प्रयाप्त स्याहार उपलब्ध गराउन सकेकोमा केही सहभागीहरूले आश्चर्य व्यक्त गरे ।

“सबै भन्दा कठिन समयमा पनि परिवार सम्भव छ भन्ने हामीले सिक्थौं, जबकि अघि हामीलाई यो असम्भव लाग्थ्यो ।”

महामारीभरको अनुभवले संस्थागत स्याहारको विकल्पमा परिवारमा आधारित स्याहार तथा पारिवारिक सबलीकरणको खोजीमा सरोकारवालाहरूको सोचलाई अभिवृद्धि गर्‍यो । यो महामारीका कारण केही सहभागीहरूले चुनौतीपूर्ण परिस्थितिमा पनि पुनःएकीकरण सम्भव हुने कुरा बुझ्ने मौका पाए । बालबालिकालाई परिवारसँग पुनःएकीकरण सहयोगार्थ उनीहरूले धेरै गर्न सक्ने पनि महसुस गरायो र धेरै घटना तथा सवालहरूमा उचित सहयोग उपलब्ध गराई परिवारमा फर्काउन सकिने अवस्थामा पनि बालबालिकालाई संस्थागत स्याहारमा राखिएको पाइन्छ । यसमा धेरै सरोकारवालाहरूको संलग्नता रहेको देखिन्छ जहाँ बालबालिकालाई शैक्षिक उद्देश्यले भर्ना गरेको पाइन्छ तर अहिले आएर उनीहरूले नै यस्ता उद्देश्यको खातिर परिवारबाट बालबालिकालाई छुटाउनुको औचित्य तथा वैधताको बारेमा प्रश्न उठाएका छन् ।

प्रयोजन/उपादेयता (Implications)

गैरसंस्थागत सेवालार्थ सहयोग पुऱ्याउन चाहने दाता तथा पैरवीकर्ताहरूलाई यस्ता निष्कर्षहरू उपयोगी हुन्छन् । तैपनि उनीहरू अरु दाताहरूसँग यी सवालहरू उठान गर्न अभै हिचकिचाउँछन् । संक्रमणकालको सवालमा दाताहरूबाट हुने गरेको विगतको प्रतिरोध वा स्थानीय कार्यान्वयनकारी संस्थाहरूमा आफ्नो दृष्टिकोणलाई सवल

बनाउन दाताहरुमा भएको हिचकिचावट नै यसको कारण हुन सक्दछ । कोभिड अवधिभरका अनुभवले सरोकारवालाहरुको दृष्टिकोणमा परिवर्तन ल्याएको छ । फलतः विगतका नमूना (मोडेल)हरुको प्रयोजनसँग मेल नखाने गरी परिवर्तनको खोजी गर्ने सोचको वृद्धि भएको छ । जसले परिवर्तित स्याहार नमूनाप्रतिको सम्भाव्य प्रतिरोध तथा प्रतिरक्षात्मकतालाई न्यूनीकरण गर्न सक्नेछ ।

अबको बाटो (Way forward)

- ✓ पारिवारिक स्याहार वा समुदायमा आधारित सेवाहरुबारे अघि अबलम्बन गरिएको दृष्टिकोण सम्बन्धमा समीक्षा गर्न कोभिडभरको अनुभवले निर्देशक तथा कर्मचारीहरुलाई प्रेरित गर्ने तरिकाहरुको पहिचान गर्न संक्रमणकालमा इच्छुक भएका दाताहरुले आफ्ना कार्यान्वयनकारी साभेदारहरूसँग समीक्षा (जस्तै, छलफल, मञ्च तथा सिकाइ क्रियाकलाप) को लागि सहज अवसर बारे सोच्नु पर्दछ । जसले सम्भवतः भविष्यमा आफ्ना सेवा सञ्चालनको बारे नयाँ सोच तथा विचारको ढोका खोल्दछ ।
- ✓ कोभिडभर बालबालिकाको अनुभवले प्रकट गरेका पारिवारिक तथा संस्थागत स्याहार दुवैका सवल तथा दुर्बल पक्षहरुको बारेमा सबै सरोकारवालाहरुले समीक्षा गर्नु पर्दछ । यस्ता समीक्षाहरुले परिवर्तनका लागि नयाँ अवसरहरु उपलब्ध गराउँदछ ।

३. समीक्षा तथा भावी योजना (Reflection and Plans for the Future)

- ✓ ९०.५ प्रतिशत सहभागीहरुले कोभिडले समीक्षात्मक क्रियाकलापहरुलाई प्रेरित गरेको र परिवर्तन तथा अनुकूलनको बारेमा सोच्ने वा लागू गर्ने अवसर सिर्जन गरेको बताए ।
- ✓ ३३.३ प्रतिशत सहभागीहरुले सेवा बन्द गर्ने वा समुदाय तथा परिवारमा आधारित सेवा सुरु गर्ने लगायत स्याहार नमूना (मोडेल) परिवर्तनका बारे साच्चै गरेको बताए ।
- ✓ १९ प्रतिशत सहभागीहरुले सेवा तथा कार्यक्रमका सीमित पक्षको परिवर्तन बारे सोच्दै थिए । जस्तै जीवनोपयोगी सीप तथा व्यावसायिक प्रशिक्षणका अवसरहरु बढाउने वा स्याहारकर्ता (care giver) सेवा सवलीकरण गर्ने ।

अन्तरदृष्टि (Insights)

महामारीभरका अनुभवलाई सरोकारवालाहरुले स्याहार नमूना परिवर्तनका योजनामा रुपान्तरण गरेको थिए जुन एक हदसम्म सरोकारवालापिच्छे भिन्न भिन्न थियो । साथै सरोकारवालाहरुको कोष संकलन गर्ने जिम्मेवारी हुनु नहुनुले पनि त्यस्ता योजनाहरुलाई प्रभाव पारेको देखिन्थ्यो । जसको कोष संकलनको जिम्मेवारी थियो, निष्कर्षले यो देखाउँछ कि नियमित सहयोग आउने गरी वैयक्तिक दाता तथा प्रायोजकहरुसमक्ष परिवर्तनसम्बन्धि प्रस्तुत गर्न सक्ने क्षमता अवधारणात्मक रुपमा परिवर्तनसँगै संलग्न रहन सक्ने उनीहरुको क्षमताको अभिन्न अंगको रुपमा

रहने छ । यो पनि थाहा भयोकी सरोकारवालाहरुमध्ये कोष संकलकहरु चाँहि महामारीभर आफ्नो सिकाई अनुसार काम गर्न, स्याहार नमूनाको बारे सोचन तथा महत्वपूर्ण परिवर्तनहरु ल्याउन सशक्त भएका थिए ।

“यस्तो परिवर्तन ज्यादै रोचक लाग्दो छ र हामीले दाताहरुलाई यसको बारे थाहा दिन संचार गर्नु पर्दछ । मलाई लाग्छ आज विश्व यस्ता खालका समाधानको लागि तयार छ ।”

कोष संकलन सम्बन्धि जिम्मेवारी नभएका सरोकारवालाहरुको अनुभवले पनि परिवर्तनको समीक्षा तथा सोचलाई प्रेरित गरेको थियो । तथापि उनीहरुले सोचेको परिवर्तन आफ्नै नियन्त्रण सीमाभित्रका ससाना खालका परिवर्तन थिए जसले संकलन तथा दाताको सहयोगमा खासै त्यति प्रभाव पार्ने तथा प्रयोजन भएको देखिँदैनथ्यो ।

“स्याहारमा जाने बालबालिकाको संख्यामा कमी गर्न हामीले कोशिस गरिरहेका छौं । साथै हुर्किसकेका बालबालिकाको सहयोगमा जोड दिँदै छौं । कोभिडको समयमा धेरै बालबालिकालाई स्याहारमा ल्याउने सम्बन्धमा मेरो सोचमा परिवर्तन आएको छ ।”

प्रयोजन/उपादेयता (Implications)

यी अन्तरदृष्टिहरुले कोष संकलक तथा दाताहरुमा भएको प्रभावलाई दर्शाउँछ भने यस्ता प्रभावलाई स्याहार नमूनाको संक्रमणकाल तथा परिवर्तनको लागि उपयोग पनि गर्न सक्दछन् । परिवर्तनकाखातिर खुल्ला भएका दाताहरुको लागि साभेदार आवासीय स्याहार संस्थाहरुसँग छलफल तथा संवाद गर्न र स्याहार नमूनामा त्यस्ता परिवर्तनहरु लागू गर्न सहयोग सुनिश्चित गर्नु कति महत्वपूर्ण छ भन्ने पनि यसले दर्शाउँछ । यसले यो पनि इंगित गर्दछ कि जहाँ निर्देशकहरु स्वयं प्रमुख कोष संकलकको रुपमा रहेका हुँदैनन्, त्यहाँ स्याहार नमूना परिवर्तनलाई उत्प्रेरित गर्न वैकल्पिक कोष संकलन स्रोतहरु सुनिश्चित हुन आवश्यक छ ।

अबको बाटो (Way forward)

- ✓ कोष संकलन स्याहार नमूना (मोडेल) नै प्रमुख संचालकको रुपमा रहेको हुन्छ भन्ने सबै सरोकारवालाहरु विशेष गरी दाताहरुले स्वीकार्नु अति नै महत्वपूर्ण छ । आवासीय स्याहारलाई सहयोग प्राप्त भए मात्र यो निरन्तर चल्छ । यदि कोष संकलन कार्य संक्रमणकालतिर केन्द्रित भएमा यो परिवर्तनको प्रेरक हुन सक्छ । दाताहरुले आफूलाई जहिले पनि सहयोगी भूमिकामा देखाउन सक्ने हुँदा व्यवहारिकतामा यस्ता सवाल विरलै देखिन्छ । दाता तथा प्रायोजकहरु संक्रमणकाल तथा स्याहार सुधार प्रयासका लागि सहयोगी भूमिका निभाउने प्रमुख पात्रहरु हुन् ।
- ✓ संक्रमणकाल तथा परिवारमा आधारित स्याहारको बारे कार्यान्वयनकारी साभेदारहरुसँग आदरपूर्वक सोच्ने तथा सहयोगको सवालमा खुल्ला हृदयले छलफल गर्ने । यस अध्ययनले यो पनि सुझाउँदछ की यस प्रकारका छलफलको सुरुवातले कोष संकलन व्यवस्थापनका कारण, खुल्ला तर शक्तिविहिन भएका निर्देशकहरुलाई, स्याहार नमूना परिवर्तन गर्ने अवसर पनि प्रदान गर्दछ ।

निजी रूपमा सञ्चालित तथा प्रायोजित आवासीय स्याहार संस्थाहरूमा कोभिड १९ को प्रभाव: आवासीय स्याहार संस्थाहरूसँग संलग्न देशभित्रका संस्थाहरूका लागि संक्षिप्त जानकारी

यो संक्षिप्त जानकारी निजी रूपमा सञ्चालित आवासीय स्याहार संस्थाहरूमा कोभिड १९ को प्रभाव सम्बन्धि अध्ययन प्रतिवेदनको तथ्यांक तथा निष्कर्षहरूमा आधारित रहेको छ ।

भाग २ (Part 2)

पृष्ठभूमि

कोभिड १९ ले विश्वस्तरमा नकारात्मक खलल पुऱ्यायो । सरकारहरूले घरमै बस्नु पर्ने आदेश, कर्फ्यू तथा यात्रा बन्देज लगायतका दुरगामी सार्वजनिक स्वास्थ्य मापदण्डहरू लागू गरे । यस्ता मापदण्डहरूले बालबालिकाको आवासीय स्याहार प्रावधानमा प्रत्यक्ष तथा परोक्ष प्रभाव पारेको छ र आवासीय स्याहार संस्थाहरूलाई संस्थागत स्याहार मोडेलको प्रभावकारिता र दिगोपना सम्बन्धी विषयलाई गहिरिएर सोच्न बाध्य पारेको छ ।

यो अध्ययन एउटा सानो तहको गुणात्मक अनुसन्धान हो । यसले ७ देशबाट संस्थागत स्याहार संस्थाका संस्थापक, दाता तथा निर्देशकहरूसँग लिएको २१ वटा अर्धसंरचित अन्तरवार्तालाई सामेल गरेको छ । कोष संकलन, कर्मचारीसम्बन्धी, स्वयंसेवा, बालबालिकाको स्याहार, शिक्षा, पारिवारिक सम्बन्ध तथा पुनःएकीकरण लगायत आवासीय स्याहार संस्थाहरूको सञ्चालनमा कोभिडको प्रभावबारे राम्रो बुझाईको लागि यो अध्ययन तय गरिएको थियो । साथै संक्रमणकाल तथा स्याहारसुधार प्रयत्नका सम्बन्धमा पैरवी, सचेतना तथा सरोकारवाला संलग्नताको लागि नवीनतम अवसरहरूको सिर्जना गरेको छकी भनी बुझ्नु पनि यो अध्ययनको अभिप्राय थियो ।

मुख्य निष्कर्षहरूको छनोट

१. स्याहार तथा स्वास्थ्यमा कोभिड १९ को प्रभाव

- ✓ ८५.७ प्रतिशत सहभागीहरूले लकडाउनले बालबालिकाको मानसिक तथा संवेगात्मक स्वास्थ्यमा नकारात्मक प्रभाव पारेको बताए ।
- ✓ ७१.४ प्रतिशत सहभागीले आवासीय स्याहार संस्थाका स्याहारकर्ताहरूले बालबालिकासँगै आफूहरूलाई पनि लामो समयसम्म एकान्तवास (Self-isolation) गर्नुपरेको बताए ।
- ✓ २३.८ प्रतिशत सहभागीहरूले स्वयंसेवीहरूको आगमनमा कमी तथा आवासीय स्याहार संस्थामा स्याहारकर्ताहरूको स्वअलग्याईका कारण स्याहारकर्ता र बालबालिकाबीच सम्बन्धमा सुधार भएको र बालबालिकाको व्यवहारमा स्थिरता आएको ख्याल गरे ।
- ✓ १४.३ प्रतिशत सहभागीहरूले आवासीय स्याहार संस्थामा लागू गरिएका सामाजिक दुरी कायम राख्ने मापदण्डले परिवार जस्तै वातावरण सिर्जना गर्ने प्रयासमा क्षयीकरण ल्याएको र संस्थामा नै स्याहार गरिएको जस्तो आभासलाई थप मलजल गरेको महसुस गरे ।

अन्तरदृष्टि (Insights)

सहभागीहरूले बालबालिकामा लकडाउनको मिश्रित असरहरू परेको जानकारी गराए । अलग्याई तथा परिवारलाई भेट्न नसक्नुका कारणले देखा परेका तनाव, डर र चिन्ता तथा शिक्षामा पारेको प्रभाव र सामुदायिक जीवनबाट टाढा हुनुसँग सम्बन्धित नकारात्मक प्रभावहरू देखा परेको बताइएको थियो । केही सहभागीहरूले लकडाउनका कारण बालबालिकाको स्याहारकर्तासँगको सम्बन्धमा सकारात्मक प्रभाव परेको ख्याल गरे । यो वास्तवमा स्वयंसेवीहरूको अनुपस्थिति तथा लकडाउनको समयमा स्याहारकर्ताहरूको कार्य तालिकागत नभई चौविसै घण्टा कार्यस्थलमै रहेर काम गर्नाको कारणले भएको थियो । यस्तो सुधारिएको नियमित तथा एकरूपको स्याहारले बालबालिका तथा स्याहारकर्ताबीचको सम्बन्धलाई बलियो बनायो र बालबालिकाको व्यवहारमा स्थिर प्रभाव पायो । सामाजिक दुरी सम्बन्धि मापदण्ड लागू गरेका केही आवासीय स्याहार संस्थाहरूले त्यस्ता संस्थाहरूमा परिवारजस्तै वातावरण सिर्जना गर्ने प्रयत्नलाई कोभिड १९ बन्देजले कसरी बाधा पुऱ्यायो भन्नेमा पनि समीक्षा गरे । केही सरोकारवालाहरूले यस्तो अवस्थाले स्याहारकर्ता तथा बालबालिकालाई कम वैयक्तिक तथा बढी क्रियात्मक बनाउँदै उनीहरूबीचको सम्बन्धमा नै परिवर्तन ल्याइदियो । यो सँगसँगै सामुदायिक जीवनबाट निकै टाढा लगिएको अवस्थाले आवासीय स्याहार संस्थामा हुने संस्थागत प्रकृतिका स्याहारलाई बढावा दिएको छ ।

अबको बाटो (Way forward)

- ✓ सामाजिक दुरी तथा अन्य बन्देजका कारण परिवारमा गएका तथा आवासीय स्याहार संस्थामा रहेका बालबालिकामा पारेको फरक फरक प्रभावको बारे समीक्षा गर्न सरोकारवालालाई अवसर सिर्जना गर्ने ।
- ✓ आवासीय स्याहार संस्थामा रहेका बालबालिकाको मानसिक स्वास्थ्यमा परेको कोभिड १९ प्रभावको बारे प्रयाप्त सोच तथा पुनर्लाभ तथा पुनःएकीकरणको लागि उपयुक्त सहयोगको सुनिश्चित गर्ने ।

२. पारिवारिक सम्पर्क तथा पुनःएकीकरण

- ✓ ६१.९ प्रतिशत सहभागीले बताएकी कोभिड १९ को समयमा परिवार भेटघाट तथा एकान्तवास लगायत केही अवस्थसँग बालबालिका परिवारमा फर्के ।
- ✓ २३.८ प्रतिशत सहभागीहरूले सामान्य पारिवारिक भेटघाटलाई रोकेको बताए ।
- ✓ ३८ प्रतिशत सहभागीले परिवारमा फर्किएका बालबालिकाको संरक्षण तथा स्वास्थ्य सरोकार सम्बन्धित कुनै सवाल नभएको बताए, ३८.५ प्रतिशतले स्वास्थ्य सरोकार भएको बताए (विशेष गरी तौल घटेको, तौल बढेको तथा प्रयाप्त अभ्यास) र एकजना सहभागी (५ प्रतिशत) ले एउटा दुर्व्यहारको घटनाको बारे बताए जसको सरकारी अधिकारीहरूले छानविन गरेका थिए ।
- ✓ ६१.९ प्रतिशतले केही बालबालिका परिवारमा स्थायी रूपले पुनःएकीकरण भएको बताए, ३८.५ प्रतिशतले पुनःएकीकरण कार्य योजनाबद्ध भएको बताए र ७१.५ प्रतिशतले पुनःएकीकरण योजनाबद्ध नभएको तर कोभिड १९ का गतिविधिले बाध्य पारेको बताए ।

- ✓ पुनःएकीकरणका बारे बताएका ६१.५ प्रतिशत सहभागीले पुनःएकीकरण पश्चात बालबालिकालाई सहयोग उपलब्ध गराएको बताए ।

अन्तरदृष्टि (Insights)

संस्थागत स्याहारलाई निरुत्साहित गर्ने विद्यमान सरकारी प्रावधान तथा प्रयत्नहरू नै कोभिड अवधिभर पुनःएकीकरणको निर्धारकको रूपमा रहेको थियो । केही सीमित घटनाहरूमा मात्र सरकारी निर्देशिका तथा प्रयत्नविना पुनःएकीकरण भएको थियो तर यो कदम आवासीय स्याहार संस्थाहरूले भन्दा पनि बालबालिका तथा उनीहरूको परिवारले अगाडि बढाएका थिए जुन दाता तथा निर्देशकहरूले मन पराएका थिएनन् । साथै यस्तो खालको पुनःएकीकरणमा पुनःएकीकरण पछिको सहयोगको व्यवस्था पनि थिएन । केही दाता/निर्देशकहरूले परिवारमा आधारित स्याहारको प्राथमिकीकरणमा सिद्धान्ततः सहमति जनाए । तथापि पुनःएकीकरणमा परेको उनीहरूको पक्षपातपूर्ण दृष्टिकोणलाई हटाउन भने उनीहरू असक्षम रहे । अन्तरदृष्टिले यो देखायोकी सरकारी द्वारपालकक संयन्त्र (Gatekeeping)को अभाव भएमा आवश्यकता वा उपयुक्तताको बारे नसोची सेवा प्रदायकहरू संस्थागत स्याहारलाई लम्ब्याउने अवस्थामा देखिन्छन् । साथै जहाँ पुनःएकीकरण हुन्छ, त्यहाँ उपयुक्त प्रक्रिया तथा सहयोगको अवलम्बन गरेको पनि देखिने अवस्था छैन ।

जहाँ विद्यमान सरकारी निर्देशिका वा निःसंस्थाकरण योजनाले पुनःएकीकरण कार्यको लागि उत्प्रेरकको भूमिका खेलेको छ महामारीभरका अनुभवले संस्थागत स्याहारको विकल्पको रूपमा परिवारमा आधारित स्याहार तथा परिवार सवलीकरणको अन्वेषण गर्न सरोकारवालाहरूको खुल्ला सोचलाई अभिवृद्धि गरेको छ । कोभिड अनुभवका कारण केही सहभागीहरूले विकल्पहिन अवस्थामा पनि पुनःएकीकरण सम्भव छ भन्ने बुझ्ने अवसर प्राप्त गरे । उनीहरूले यो महसुस गरेकी पारिवारिक पुनःएकीकरणका लागि आफूहरूले धेरै गर्न सक्ने रहेछन् । साथै धेरै घटना तथा सवालहरूमा उपयुक्त सहयोगसहित परिवारमा फर्काउने अवस्था हुँदाहुँदै संस्थागत स्याहारमै राखिरहेको देखिन्छ ।

अबको बाटो (Way forward)

- ✓ कोभिडभरका अनुभवले प्रकट गरेका संस्थागत तथा पारिवारिक स्याहार दुवैको सबल तथा दुर्बल पक्षको समीक्षा र ती समीक्षाले परिवर्तनका नयाँ अवसर उपलब्ध गराएकी भन्ने अनुसन्धान गर्न सरोकारवालाहरूलाई अवसर सिर्जना गर्ने ।
- ✓ आवासीय स्याहारको आवश्यकता तथा परिवारमा आधारित स्याहारको सम्भाव्यता सम्बन्धमा कोभिडभर भएको जवरजस्त वा योजनाविहिन अविच्छिन्न पारिवारिक भेटघाट वा पुनःएकीकरण कार्यले सरोकारवालाहरूको दृष्टिकोणमा परिवर्तन ल्यायोकी भनी अनुसन्धान गर्ने । यसले आवश्यकताको सिद्धान्त तथा पारिवारिक तथा समुदायमा आधारित सेवा तथा सहयोगमार्फत बालबालिकालाई सहयोग गर्ने विकल्पहरूको बारे सोचन तथा समीक्षा गर्न सरोकारवालाहरूमा अझ बढी व्यापकता ल्याउने छ ।

- ✓ संस्थागत स्याहारलाई निरुत्साहित गर्ने खालका स्पष्ट निर्देशिका जारी गर्न र औपचारिक द्वारपालक संयन्त्र (Gatekeeping)को सुरुवात गर्न सरकारलाई उत्साहित गर्ने । बालबालिकाको पुनःएकीकरण उपलब्धिको लागि सेवा प्रदायकहरुविच वैकल्पिक स्याहारका निर्णयहरु गर्नु कति महत्वपूर्ण छ भन्ने देखाउने ।

३. समीक्षा तथा भावी योजना

- ✓ ९०.५ प्रतिशत सहभागीले कोभिडले समीक्षात्मक क्रियाकलापहरुलाई प्रेरित गरेको र परिवर्तन तथा अनुकूलनको बारे सोच्ने वा लागू गर्ने अवसर सिर्जना गरेको बताए ।
- ✓ १९ प्रतिशत सहभागीले सेवा तथा कार्यक्रमका सीमित पक्षको परिवर्तन बारे सोच्दै थिए, जस्तै जीवनोपयोगी सीप तथा व्यावसायिक प्रशिक्षण अवसरहरु बढाउने ।
- ✓ ३३.३ प्रतिशत सहभागीले सेवा बन्द गर्ने वा समुदाय तथा परिवारमा आधारित सेवा सुरु गर्ने लगायत स्याहार नमूना (मोडेल) परिवर्तनको बारे सोच्दै थिए ।
- ✓ १४.३ प्रतिशत सहभागीले शैक्षिक प्रयोजनले मात्र बालबालिकालाई परिवारबाट छुटाउन नहुने कुरा महसुस गरे ।
- ✓ २८.६ प्रतिशत सहभागीले कोष संकलन नमूना परिवर्तन गर्ने बारे सोच्दै थिए ।

अन्तरदृष्टि (Insights)

कोभिड १९ ले लगभग सबै जसो सरोकारवालालाई आफ्ना सेवाहरुको समीक्षा गर्न र परिवर्तनको बारे सोच्नु पर्ने बनायो । केही सरोकारवालाहरुले आफूले अवलम्बन गरेको स्याहार सेवा नमूना वा त्यसका विकल्प र दिगोपना बारे सोचनीय चुनौतीको सामना गर्नु पर्‍यो । अरुहरुमा प्रश्न उब्जन थाल्योकी के आवासीय स्याहार उहाँहरुले विगतमा सोचे जस्तै बालबालिकाका लागि आवश्यक वा लाभदायक छ त । निष्कर्षले यो देखाउँछ की सरोकारवालाहरुमध्ये कोष संकलकहरु मात्र कोभिडभर आफ्नो सिकाई अनुसार काम गर्न र आफूले अवलम्बन गरेको स्याहार नमूनामा महत्वपूर्ण परिवर्तन ल्याउने बारे सोचन सक्षम तथा सशक्त थिए । कोष संकलन जिम्मेवारी नभएका सरोकारवालाहरुका सम्बन्धमा पनि जो प्रायः राष्ट्रिय निर्देशकहरु थिए, उनीहरुको महामारीसम्बन्धि अनुभवले पनि समीक्षा तथा परिवर्तनको सोचलाई उत्प्रेरणा दियो । तथापि उनीहरुले आफ्नै नियन्त्रण सीमाभित्रका ससाना परिवर्तनका बारे मात्रै सोचिरहेका थिए जसले कोष संकलन तथा दाता सहयोगमा खासै महत्वपूर्ण प्रभाव पार्ने तथा प्रयोजन भएको देखिदैनथ्यो । यो पनि सुझाईयो की दाता वा कोष संकलकसम्म पुग्नु संक्रमणकाल सुरुवातको महत्वपूर्ण पाटो हो र दाताको सहयोग वा राष्ट्रिय निर्देशकहरुलाई तत्काल सहयोगको वैकल्पिक स्रोतविना स्वेच्छक संक्रमणकाललाई मूर्त रुपमा अगाडि बढाउन सकिदैन ।

अबको बाटो (Way forward)

- ✓ कोभिड १९ का कारण परिवर्तनका लागि बहूदो खुल्लापनामा जोड दिदै सेवा, स्याहार नमूना वा कोष संकलन नमूनामा परिवर्तन ल्याउन इच्छुक आवासीय स्याहार संस्थाहरुको पहिचान गर्ने । प्रवेश विन्दुको रुपमा परिवर्तनको सोच सँगै स्याहार नमूना समीक्षामा सरोकारवालाहरुलाई संलग्न गराउने र उनीहरुलाई परिवारमा आधारित स्याहार तथा सेवाको पूर्ण संक्रमणकाल बारे सोचन उत्प्रेरित गर्ने ।
- ✓ दाता/कोष संकलकहरु स्याहार सेवा नमूना वा त्यसका विकल्पमा परिवर्तन ल्याउन अनईच्छुक देखिएको अवस्थामा त्यसतर्फको संक्रमणकालको लागि वैकल्पिक आर्थिक/वित्तिय सहयोगको स्रोत सुनिश्चित गर्ने । जहाँ सम्भव हुन्छ, आवासीय स्याहार संस्थामा निर्देशकहरुसँग संक्रमणकाल बारे सुरुवाती संवादमै संक्रमणकालीन सेवाका सबै बाधाव्यवधानहरु हटाउन तत्काल थाहा भएका वैकल्पिक सहयोगको प्रस्ताव गर्ने ।

निजी रूपमा सञ्चालित तथा प्रायोजित आवासीय स्याहार संस्थाहरूमा कोभिड १९ को प्रभाव: स्वयंसेवी तथा स्वयंसेवी खटाउने संस्थाहरूका लागि संक्षिप्त जानकारी

यो संक्षिप्त जानकारी निजी रूपमा सञ्चालित आवासीय स्याहार संस्थाहरूमा कोभिड १९ को प्रभाव सम्बन्धि अध्ययन प्रतिवेदनको तथ्यांक तथा निष्कर्षहरूमा आधारित रहेको छ ।

भाग ३ (Part 3)

पृष्ठभूमि

कोभिड १९ ले विश्वस्तरमा नकारात्मक खलल पुऱ्यायो । सरकारहरूले घरमै बस्नु पर्ने आदेश, कर्फ्यू वा निषेधाज्ञा तथा यात्रा बन्देज लगायतका दुरगामी सार्वजनिक स्वास्थ्य मापदण्डहरू लागू गरे । यस्ता मापदण्डहरूले बालबालिकाको आवासीय स्याहार प्रावधानमा प्रत्यक्ष तथा परोक्ष प्रभाव पारेको छ र आवासीय स्याहार संस्थाहरूलाई संस्थागत स्याहार मोडेलको प्रभावकारिता र दिगोपना सम्बन्धी विषयलाई गहिरिएर सोच्न बाध्य पारेको छ ।

यो अध्ययन एउटा सानो तहको गुणात्मक अनुसन्धान हो । यसले ७ देशबाट संस्थागत स्याहार संस्थाका संस्थापक, दाता तथा निर्देशकहरूसँग लिएको २१ वटा अर्धसंरचित अन्तर्वार्तालाई सामेल गरेको छ । कोष संकलन, कर्मचारीसम्बन्धी, स्वयंसेवा, बालबालिकाको स्याहार, शिक्षा, पारिवारिक सम्बन्ध तथा पुनःएकीकरण लगायत आवासीय स्याहार संस्थाहरूको सञ्चालनमा कोभिडको प्रभावबारे राम्रो बर्भाईको लागि यो अध्ययन तय गरिएको थियो । साथै संक्रमणकाल तथा स्याहारसुधार प्रयत्नका सम्बन्धमा पैरवी, सचेतना तथा सरोकारवाला संलग्नताको लागि नवीनतम अवसरहरूको सिर्जना गरेको छकी भनी बुझ्नु पनि यो अध्ययनको अभिप्राय थियो ।

स्वयंसेवी तथा स्वयंसेवी खटाउने संस्थाहरूको लागि मुख्य निष्कर्षहरूको सारांश

१. स्वयंसेवा तथा भेटघाट (Volunteering and visiting)

- ✓ ९५ प्रतिशत अध्ययन सहभागीहरूले कोभिड १९ अघि अन्तराष्ट्रिय स्वयंसेवी तथा आगन्तुकहरूलाई स्वीकारे ।
- ✓ ८० प्रतिशतले स्वयंसेवी/आगन्तुकहरूले बालबालिकासँग विविध क्रियाकलापहरू गरेको बताए ।
- ✓ २५ प्रतिशतले स्वयंसेवीहरू स्याहार कार्यमा संलग्न रहेको बताए ।
- ✓ ६२.५ प्रतिशतले स्वयंसेवी/आगन्तुक आउनुले आर्थिक लाभ हुने कुरालाई सूचीबद्ध गरे ।
- ✓ ५ प्रतिशतले मात्र संस्थाका गतिविधि तथा क्रियाकलापहरूमा स्वयंसेवीहरूको संलग्नताले संस्थालाई फाईदा पुग्ने कुरा बताए भने स्याहार सहयोगमा स्वयंसेवी/आगन्तुकहरूबाट फाईदा हुने कुरा कसैले पनि बताएनन् ।

- ✓ १९ प्रतिशतले स्वयंसेवी गुमाउनु पर्दा बालबालिकाको क्रियाकलापमा असर परेको कुरा बताए तर स्याहार कार्यमा परेको प्रभाव बारे कसैले पनि बताएनन् ।

अन्तरदृष्टि (Insights)

आवासीय स्याहार केन्द्रलाई स्याहार कार्यको लागि सहयोग चाहिने धारणाबाट अनाथालय पर्यटन चलायमान भएको हुन्छ । तथापि यस अध्ययनमा समावेश भएका सबै आवासीय स्याहार संस्थाले स्याहार कार्यको लागि अन्तर्राष्ट्रिय स्वयंसेवी तथा आगन्तुकहरु आवश्यक नरहेको बताए । निष्कर्षहरुले पनि यो देखाएको छ कि आवासीय स्याहार संस्थाहरुको वास्तविक सञ्चालनमा अन्तर्राष्ट्रिय स्वयंसेवी तथा आगन्तुकहरु बढी नै भएको वा त्यति आवश्यक नभएको पाइएको छ । स्वयंसेवीहरु नहुँदा बालबालिकाको क्रियाकलापमा सीमित असर परेपनि स्याहार कार्यमा खासै प्रभाव परेको थिएन । अनाथालय स्वयंसेवा तथा भेटघाट कार्यलाई टुटाउन खोजेका तर बालबालिकाको स्याहारमा सम्भाव्य प्रभावको बारेमा चासो भएका (वा अनाथालय पर्यटनको निरन्तरताको पुष्टि गर्नुपर्ने) साभेदार, स्वयंसेवी खटाउने संस्था तथा ट्राभल कम्पनीहरुका लागि यो अध्ययन बढी उपयोगी हुन सक्छ ।

यस अध्ययनले देखाएको छ कि आवासीय स्याहार संस्थामा स्वयंसेवा तथा भेटघाट सहज बनाउनुको प्रमुख उद्देश्य नै कोषको स्रोतमा पहुँच सुनिश्चित गर्नु हो । आवासीय स्याहार संस्थाहरुमा स्वयंसेवी तथा आगन्तुकहरु हुनु भनेको ती व्यक्तिहरुलाई त्यस्ता संस्थाहरुको दाता, कोष संकलक तथा पैरवीकर्ताको रूपमा रूपान्तरण गर्ने माध्यम हो । स्वयंसेवा तथा भेटघाट र कोष संकलनबीचको सम्बन्धले बालबालिकालाई संस्थागत स्याहारमा भर्ना गर्न र त्यही रहनको लागि हौसलाको रूपमा काम गर्दछ । स्वयंसेवीको संलग्नता अल्पकालीन मात्र हुन सक्छ र दीर्घकालीन प्रतिवद्धता भन्दा पनि एक पटकको सहयोग मात्र हुन सक्ने सम्भावना बढी रहन्छ । यसले यो सुझाउँछ कि कोष संकलन प्रवाहको रूपमा अनाथालय स्वयंसेवा तथा भेटघाट दिगो हुन सकेको छैन । तसर्थ यसले दिगो कोष संकलन आवस्थाको लागि पछि कोष संकलक हुन सक्ने स्वयंसेवी तथा आगन्तुकहरुको निरन्तर प्रवाहको आवश्यकताको बोध गराउँदछ ।

केही सहभागी (१९ प्रतिशत) ले महामारीभर स्वयंसेवा तथा संस्था भेटघाट रोकिदा बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा स्याहारकर्ताहरूसँगको सम्बन्ध लगायत बालबालिकामा परेको सकारात्मक प्रभावको ख्याल राखे ।

“आगन्तुकहरुले भनेअनुसारका कार्यहरु बालबालिकाले गर्नुपर्ने र आगन्तुकै पछि फरक फरक कार्यहरु हुने भएकोले बालबालिकाले आनन्दित र स्वतन्त्र महसुस गर्दैनन् । आगन्तुकहरु पनि बालबालिकाका लागि तनावी पक्षको रूपमा देखा पर्दछन् अनाथालयमा आगन्तुकहरु नहुँदा बालबालिका धेरै स्वतन्त्र महसुस गर्छन् ।”

विशेषगरी एक जना सहभागीले आगन्तुकहरुको रेखदेख गर्नु नपर्दा संस्थाको आन्तरिक विकास तथा क्षमता निर्माणमा क्षमता अभिवृद्धि भएको बताए ।

“बालबालिकालाई खेल खेलाउँदै र रमाइलो कुराहरु गर्दै उनीहरूसँग समय बिताउने आगन्तुकहरु नहुँदा बालबालिका दुखित हुन्छन् । तसर्थ आगन्तुक समूहमा निर्भर नपरी त्यस्ता रमाइला क्रियाकलापहरुको सुरुवातको लागि हामीले धेरै मेहनत गर्नु परेको छ । हामीले अहिले धेरै खेलकुद तथा त्यस्तै त्यस्तै रमाइला कुराहरुको सिर्जना गर्न आवश्यक छ । आगन्तुकहरुलाई भित्र्याउने तथा स्वागत गर्न खर्चनु पर्ने समय अन्यत्र नियमित गर्न पाउनु एउटा सकारात्मक पाटो हुन सक्छ ।”

यसको बावजुद ८१ प्रतिशत अन्तरवार्ता सहभागीहरु लगायत महामारीको समयमा स्वयंसेवी तथा आगन्तुक नहुँदाको फाईदा महसुस गरेका १९ प्रतिशत सहभागीले पनि महामारी पश्चात् अनाथालय स्वयंसेवा तथा भेटघाट कार्यलाई पूर्ण रुपमा सुचारु गर्न चाहन्छन् । यसले यो सुझाउँछ कि बालबालिकामा पर्ने नोक्सानीको बावजुत केही हदसम्मको मुनाफाका कारण अनाथालय स्वयंसेवा जारी रहने देखिन्छ ।

अबको बाटो (Ways forward)

- ✓ वैदेशिक स्याहार संस्थाहरुमा स्वयंसेवी तथा आगन्तुक खटाउने संस्थाहरुले निष्कर्षहरुको आधारमा उनीहरुको निरन्तर संलग्नता बारे सोच्नु पर्दछ । निष्कर्षले यो देखाउँछ कि स्याहार उद्देश्यको लागि स्वयंसेवीहरुको आवश्यक पर्दैन । बरु उनीहरुको संलग्नताले बालबालिकालाई अनावश्यक रुपमा संस्थागत स्याहारमा पुऱ्याउन सक्छ ।
- ✓ महामारी अवधिभर बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा व्यवहारमा भएको समग्र सुधारको ख्याल गर्दै स्वयंसेवी तथा आगन्तुक खटाउने संस्थाहरुले बालबालिकाको स्याहार तथा स्वास्थ्यमा अनाथालय स्वयंसेवाले पारेको प्रभावको बारे समीक्षा गर्नु पर्दछ । महामारीको समयमा कर्मचारीहरुले नै बालबालिकाको स्याहारकर्ताको रुपमा निरन्तर काम गरिरहे ।
- ✓ अनाथालय स्वयंसेवा तथा भेटघाटको सन्दर्भमा गर्न हुने नहुने नैतिक कार्य सम्बन्धि खुला समीक्षात्मक संलग्नताको लागि सुरक्षित स्थान तथा मञ्चहरु सिर्जना गर्ने । कोष संकलन र बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा सर्वोत्तम हितको सम्बन्ध प्रायः देखा पर्ने द्वैध इच्छा तथा चाहनाहरुको व्यवस्थापनमा निर्देशकहरुले भोगेका चुनौतीहरुको महसुस गर्ने ।
- ✓ सुरक्षित तथा नैतिक विभाजन (Ethical divestment) रणनीतिको खोजी गर्ने र आवश्यक परेमा विभाजन प्रक्रिया कार्यान्वयनको लागि प्राविधिक सहयोग लिने । सहजताको लागि यात्रा तथा स्वयंसेवी क्षेत्रको लागि तयार पारिएको अनाथालय विभाजन (Divestment) स्रोतहरुको उपयोग गर्ने ।

२. समीक्षा तथा भावी योजना

- ✓ १०.५ प्रतिशत सहभागीले कोभिडले केही हदसम्म समीक्षात्मक क्रियाकलापहरुलाई प्रेरित गरेको र परिवर्तन तथा अनुकूलनको बारे सोच्ने वा लागू गर्ने अवसर सिर्जना गरेको बताए ।

- ✓ १४.३ प्रतिशत सहभागीहरूले भर्ना सीमित गर्ने, परिवार सवलीकरणमा जोड दिने र पुनःएकीकरण कार्यका व्यवधानहरू हटाउने जस्ता कार्यमार्फत आवासीय स्याहारको प्रचलनमा कमी ल्याउने बारे सोच राखेका थिए ।
- ✓ १९ प्रतिशत सहभागीले महामारीभरको आफ्नो अनुभव तथा सिकाईको कारण सेवा तथा कार्यक्रमहरूको परिवर्तनको बारे सोच राखेका थिए ।
- ✓ ३३.३ प्रतिशत सहभागीले सेवा बन्द गर्ने वा समुदाय तथा परिवारमा आधारित सेवा सुरु गर्ने लगायत स्याहार नमूना (मोडेल) परिवर्तनको बारे सोच राखेका थिए ।

अन्तरदृष्टि (Insights)

धेरै जसो सहभागी (९०.५ प्रतिशत) ले कोभिडले केही हदसम्म समीक्षात्मक क्रियाकलापहरूलाई प्रेरित गरेको र परिवर्तन तथा अनुकूलनको बारे सोच्ने वा लागू गर्ने अवसर सिर्जना गरेको बताए । केहीका लागि यो सामान्य थियो, तर अरुहरूले कोभिडअवधिको अनुभवबाट संस्थागत स्याहार नमूनाको दिगोपना तथा उपयुक्तता बारे सामना गर्नु परेको थियो ।

केही सहभागीहरूका लागि कोभिड १९ ले योजनाविहिन अभिछिन्न पारिवारिक भेटघाट तथा पुनःएकीकरणलाई बाध्य पार्ने वा प्रेरित गरेको थियो । परिणामतः आवासीय स्याहार संस्थाका निर्देशक तथा दाताहरूले वैकल्पिक स्याहार आवश्यक नभएको महसुस गरे जुन अघि उनीहरूले आवश्यक ठान्ने गरेका थिए । कोभिड अनुभवका कारण केही अरु सहभागीहरूले विकल्पविहिन अवस्थामा पनि पुनःएकीकरण सम्भव छ भन्ने बुझ्ने अवसर प्राप्त गरे । उनीहरूले यो महसुस गरेकी पारिवारिक पुनःएकीकरणका लागि आफूहरूले धेरै गर्न सक्ने रहेछन् । साथै धेरै घटना तथा सवालहरूमा उपयुक्त सहयोगसहित परिवारमा फर्काउने अवस्था हुँदाहुँदै संस्थागत स्याहारमै राखिरहेको देखिन्छ ।

केही सवाल तथा घटनाहरू जहाँ बालबालिकालाई शिक्षाको खातिर संस्थागत स्याहारमा ल्याइन्छ, त्यस सन्दर्भमा सहभागीहरूले महसुस गर्न थालेका थिएकी बालबालिकालाई शैक्षिक पहुँचको नाममा परिवारबाट छुटाउने अवस्था सिर्जना गर्नु हुँदैन । ती सहभागीहरूले छात्रवृत्ति सेवा उपलब्ध गरिदिने, विद्यालयको शुल्क तिरिदिने तथा घर नजिकैको विद्यालयमा भर्ना गर्ने, आदि कार्य लगायतबाट बालबालिकालाई परिवारमै रहन तथा स्थानीय वा नजिकको विद्यालयमा अध्ययन गर्न सहयोग गर्ने गरी स्याहार नमूनामा परिवर्तन गर्ने बारे चिन्तन मनन गर्दै थिए ।

अबको बाटो (Ways forward)

- ✓ स्वयंसेवी खटाउने संस्थाहरूलाई डाइभेस्टमन्ट सम्बन्धि छलफलको अंशको रूपमा यी निष्कर्षहरूलाई लिन उत्प्रेरित गर्नु पर्दछ । संस्थागत स्याहारमा रहेका बालबालिकाका लागि उपयुक्त विकल्प नभएको कुरा

स्वयंसेवी खटाउने संस्थाहरूलाई पूर्व जानकारी गराइएको भएपनि यी अन्तरदृष्टिहरूले धेरै जसो बालबालिकाको हकमा पारिवारिक पुनःएकीकरण वा परिवारमा आधारित स्याहार सम्भव हुने कुरालाई आश्वस्त पार्दछ ।

- ✓ आफ्ना साभेदार आवासीय स्याहार संस्थाहरूसँग संक्रमणकाल बारे छलफल सुरु गर्न स्वयंसेवी खटाउने संस्थाहरूलाई उत्प्रेरित गर्नु पर्दछ । कोभिड १९ भएको अनुभवले आवासीय स्याहारको आवश्यकता सम्बन्धि उनीहरूको दृष्टिकोणमा कसरी परिवर्तन ल्यायो भन्ने समीक्षात्मक कार्यमा सरोकारवालाहरूलाई संलग्न गराउँदा परिवर्तनको खोजमा सहजता आउन सक्छ । आफ्ना साभेदार आवासीय स्याहार संस्थाहरूसँग संक्रमणकाल सुरुवातका लागि सहयोग उपयोग बारे संवाद गर्न स्वयंसेवी खटाउने संस्थाहरूलाई उत्प्रेरित गर्ने ।

निजी रुपमा सञ्चालित तथा प्रायोजित आवासीय स्याहार संस्थाहरुमा कोभिड १९ को प्रभाव बारे संक्षिप्त जानकारी

यो संक्षिप्त जानकारी निजी रुपमा सञ्चालित आवासीय स्याहार संस्थाहरुमा कोभिड १९ को प्रभाव सम्बन्धि अध्ययन प्रतिवेदनको तथ्यांक तथा निष्कर्षहरुमा आधारित रहेको छ ।

भाग ४ (Part 4)

पृष्ठभूमि

कोभिड १९ ले विश्वस्तरमा नकारात्मक खलल पुऱ्यायो । सरकारहरुले घरमै बस्नु पर्ने आदेश, कर्फ्यू तथा यात्रा बन्देज लगायतका दुरगामी सार्वजनिक स्वास्थ्य मापदण्डहरु लागू गरे । यस्ता मापदण्डहरुले बालबालिकाको आवासीय स्याहार प्रावधानमा प्रत्यक्ष तथा परोक्ष प्रभाव पारेको छ र आवासीय स्याहार संस्थाहरुलाई संस्थागत स्याहार मोडेलको प्रभावकारिता र दिगोपना सम्बन्धी विषयलाई गहिरिएर सोचन बाध्य पारेको छ ।

यो अध्ययन एउटा सानो तहको गुणात्मक अनुसन्धान हो । यसले ७ देशबाट संस्थागत स्याहार संस्थाका संस्थापक, दाता तथा निर्देशकहरूसँग लिएको २१ वटा अर्धसंरचित अन्तरवार्तालाई सामेल गरेको छ । कोष संकलन, कर्मचारीसम्बन्धी, स्वयंसेवा, बालबालिकाको स्याहार, शिक्षा, पारिवारिक सम्बन्ध तथा पुनःएकीकरण लगायत आवासीय स्याहार संस्थाहरुको सञ्चालनमा कोभिडको प्रभावबारे राम्रो बुझाइका लागि यो अध्ययन तय गरिएको थियो । साथै संक्रमणकाल तथा स्याहारसुधार प्रयत्नका सम्बन्धमा पैरवी, सचेतना तथा सरोकारवाला संलग्नताको लागि नवीनतम अवसरहरुको सिर्जना गरेको छ कि भनी बुझ्नु पनि यस अध्ययनको अभिप्राय थियो ।

मुख्य निष्कर्षहरुको छनोट

- ✓ ७६ प्रतिशत आवासीय स्याहार संस्थाहरुले कोभिड १९ को समयमा संस्थागत स्याहारमा बालबालिकाको संख्यामा गिरावट आएको बताए ।
- ✓ ८१ प्रतिशत सहभागीले केही वा सबै बालबालिकालाई आवासीय स्याहार संस्थामा फर्काउने योजना बनाएका छन् ।
- ✓ ६१.९ प्रतिशतको अनुसार ती मध्ये केही बालबालिकालाई स्थायी रुपमा पुनःएकीकरण गरिएको थियो ।
- ✓ ६१.९ प्रतिशतले केही बालबालिका परिवारमा स्थायी रुपले पुनःएकीकरण भएको बताए, ३८.५ प्रतिशतले पुनःएकीकरण कार्य योजनावद्ध भएको बताए र ७१.५ प्रतिशतले पुनःएकीकरण योजनावद्ध नभएको तर कोभिड १९ का गतिविधिले बाध्य पारेको बताए ।
- ✓ २३.८ प्रतिशत सहभागीहरुले स्वयंसेवीहरुको आगमनमा कमी तथा आवासीय स्याहार संस्थामा स्याहारकर्ताहरुको स्व-अलग्याईका कारण स्याहारकर्ता र बालबालिकाबीच सम्बन्धमा सुधार भएको र बालबालिकाको व्यवहारमा स्थिरता आएको ख्याल गरे ।

- ✓ १४.३ प्रतिशत सहभागीहरूले आवासीय स्याहार संस्थामा लागू गरिएका सामाजिक दुरी कायम राख्ने मापदण्डले परिवार जस्तै वातावरण सिर्जना गर्ने प्रयासमा क्षयीकरण ल्याइदिएको र संस्थामा नै स्याहार गरिएको जस्तो आभासलाई थप मलजल गरेको अनुभव गरे ।
- ✓ संस्थागत स्याहारलाई निरुत्साहित गर्ने खालका विद्यमान सरकारी प्रावधान तथा प्रयत्नहरू नै कोभिड अवधिभर पुनःएकीकरणको निर्धारकको रूपमा रहेको थियो । केही सीमित घटनाहरूमा मात्र सरकारी निर्देशिका तथा प्रयत्न विना पुनःएकीकरण भएको थियो तर यो कदम आवासीय स्याहार संस्थाहरूले भन्दा पनि बालबालिका तथा उनीहरूको परिवारले अगाडि बढाएका थिए जुन दाता तथा निर्देशकहरूले मन पराएका थिएनन् । साथै यस्तो खालको पुनःएकीकरणमा पुनःएकीकरणपछिको सहयोगको व्यवस्था पनि थिएन र निर्देशक/दाताहरूले पनि यसलाई अनुपयुक्त मानेका थिए । जहाँ निर्णय शक्ति आवासीय स्याहार संस्थाका निर्देशक/संस्थापकहरूमा रहेको हुन्छ, आवश्यकता वा उपयुक्तताको बावजुद त्यहाँ बालबालिका लामो समयसम्म स्याहारमा रहन सक्ने सम्भावना हुन्छ ।
- ✓ कोभिड १९ ले परिवारसँग बालबालिकाको सम्पर्कमा विविध प्रभाव पारेको थियो । परिणामतः केही घटना तथा सवालमा योजनाविहिन भेटघाट तथा पारिवारिक पुनर्मिलन भए भने त्यसको ठीक विपरित अन्य केही सवाल तथा घटनामा परिवार तथा बालबालिकाबीचको सम्पर्क तथा कोभिड १९ ले कर्मचारी तथा सरोकारवालामा पारिवारिक महत्व बारे र बालबालिकाको जीवनमा पारिवारिक भूमिकाको प्रतिस्थापन गर्न असक्षम भएका आवासीय संस्थासम्बन्धि वृहत समीक्षालाई प्रेरित गरेको छ ।
- ✓ केही आवासीय स्याहार संस्थाहरूका लागि कोभिड अवधिमा बालबालिकाको पुनःएकीकरण गर्न जारी भएको सरकारी निर्देशिका तथा निर्देशनले विगतमा कहिल्यै नसोचिएको बालबालिकालाई परिवारमै सहयोग गर्ने नविनतम दीर्घकालीन प्रयासलाई उत्प्रेरित गर्‍यो । अरु सहभागीहरूले विकल्पहिन तथा चुनौतीपूर्ण अवस्थामा पनि पुनःएकीकरण सम्भव हुँदो रहेछ भन्ने महसुस गरे । उनीहरूले बालबालिकाको पारिवारिक पुनःएकीकरणका लागि धेरै गर्न सक्ने रहेछ भन्ने पनि महसुस गरे ।
- ✓ १५ प्रतिशत सहभागीले कोभिड अघि अन्तर्राष्ट्रिय स्वयंसेवी तथा आगन्तुकहरूलाई स्वीकारेका थिए ।
- ✓ ६२.५ प्रतिशतले स्वयंसेवी/आगन्तुक आउनुले आर्थिक लाभ हुने कुरालाई सूचीबद्ध गरे ।
- ✓ ५ प्रतिशतले मात्र संस्थाका गतिविधि तथा क्रियाकलापहरूमा स्वयंसेवीहरूको संलग्नताले संस्थालाई फाईदा पुग्ने कुरा बताए भने स्याहार सहयोगमा स्वयंसेवी/आगन्तुकहरूबाट फाईदा हुने कुरा कसैले पनि बताएनन् ।
- ✓ १९ प्रतिशत सहभागीले महामारीभर स्वयंसेवा तथा संस्था भेटघाट रोकिदा बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा स्याहारकर्ताहरूसँगको सम्बन्ध लगायत बालबालिकामा परेको सकारात्मक प्रभावको ख्याल राखे ।
- ✓ ९०.५ प्रतिशत सहभागीले कोभिडले केही हदसम्म समीक्षात्मक क्रियाकलापहरूलाई प्रेरित गरेको र परिवर्तन तथा अनुकूलनको बारे सोच्ने वा लागू गर्ने अवसर सिर्जना गरेको बताए ।

- ✓ ३३.३ प्रतिशत सहभागीले सेवा बन्द गर्ने वा समुदाय तथा परिवारमा आधारित सेवा सुरु गर्ने लगायत स्याहार नमूना (मोडेल) परिवर्तनको बारे सोच्दै थिए ।
- ✓ २८.६ प्रतिशत सहभागीले कोष संकलन नमूना परिवर्तन गर्ने बारे सोच्दै थिए ।
- ✓ १४.३ प्रतिशत सहभागीहरूले भर्ना सीमित गर्ने, परिवार सबलीकरणमा जोड दिने र पुनःएकीकरण कार्यका व्यवधानहरू हटाउने जस्ता कार्यमार्फत आवासीय स्याहारको प्रचलनमा कमी ल्याउने बारे सोच्दै थिए ।
- ✓ आवासीय स्याहार केन्द्रलाई स्याहार कार्यको लागि सहयोग चाहिने धारणाबाट अनाथालय पर्यटन चलायमान भएको हुन्छ । तथापि यस अध्ययनमा समावेश भएका सबै आवासीय स्याहार संस्थाले स्याहार कार्यको लागि अन्तर्राष्ट्रिय स्वयंसेवी तथा आगन्तुकहरू आवश्यक नरहेको बताए । निष्कर्षहरूले पनि यो देखाएको छ कि आवासीय स्याहार संस्थाहरूको वास्तविक सञ्चालनमा अन्तर्राष्ट्रिय स्वयंसेवी तथा आगन्तुकहरू बढी नै भएको वा त्यति आवश्यक नभएको पाइएको छ ।
- ✓ स्वयंसेवीहरू नहुँदा बालबालिकाको क्रियाकलापमा सीमित असर परेपनि स्याहार कार्यमा खासै प्रभाव परेको थिएन । यस अध्ययनले देखाएको छ कि आवासीय स्याहार संस्थामा स्वयंसेवा तथा भेटघाट सहज बनाउनुको प्रमुख उद्देश्य नै कोषको स्रोतमा पहुँच सुनिश्चित गर्नु हो । आवासीय स्याहार संस्थाहरूमा स्वयंसेवी तथा आगन्तुकहरू हुनु भनेको ती व्यक्तिहरूलाई त्यस्ता संस्थाहरूको दाता, कोष संकलक तथा पैरवीकर्ताको रूपमा रूपान्तरण गर्ने माध्यम हो ।
- ✓ केही सरोकारवालाहरूले आफूले अबलम्बन गरेको स्याहार नमूनाको दिगोपनाको बारे सोच्नु पर्ने चुनौतीको सामना गर्नु पर्‍यो । अरुहरूमा प्रश्न उब्जन थाल्यो कि के आवासीय स्याहार उहाँहरूले विगतमा सोचे जस्तै बालबालिकाका लागि आवश्यक वा लाभदायक छ त ।
- ✓ निष्कर्षले यो देखाउँछ कि सरोकारवालाहरूमध्ये कोष संकलकहरू मात्र कोभिडअवधिभर आफ्नो सिकाई अनुसार काम गर्न र आफूले अबलम्बन गरेको स्याहार नमूनामा महत्वपूर्ण परिवर्तन ल्याउने बारे सोच्न सक्षम तथा सशक्त थिए । कोष संकलन जिम्मेवारी नभएका सरोकारवालाहरूका सम्बन्धमा पनि जो प्रायः राष्ट्रिय निर्देशकहरू थिए, उनीहरूको महामारीसम्बन्धि अनुभवले पनि समीक्षा तथा परिवर्तनको सोचलाई उत्प्रेरणा दियो । तथापि उनीहरूले आफ्नै नियन्त्रण सीमाभित्रका ससाना परिवर्तनका बारे मात्रै सोचिरहेका थिए जसले कोष संकलन तथा दाता सहयोगमा खासै महत्वपूर्ण प्रभाव पार्ने तथा प्रयोजन भएको देखिदैनथ्यो । यो पनि सुभाईयो की दाता वा कोष संकलकसम्म पुग्नु संक्रमणकाल सुरुवातको महत्वपूर्ण पाटो हो र दाताको सहयोग वा राष्ट्रिय निर्देशकहरूलाई तत्काल सहयोगको वैकल्पिक स्रोतविना स्वेच्छिक संक्रमणकाललाई मूर्त रूपमा अगाडि बढाउन सकिदैन ।

निष्कर्षहरूले यो देखाउँदछ कि धेरै जसो दाता/निर्देशकहरूलाई आवासीय स्याहार नमूनामा निहित संकटासन्नता सम्बन्धी समीक्षात्मक क्रियाकलापमा संलग्न गरायो र परिणामतः संस्था सञ्चालन सम्बन्धि अनुकूलन वा

परिवर्तनको संभावनाबारे सोचन बाध्य बनायो । यसले कोभिड १९ अगाडिको तुलनामा संक्रमणकाल तथा स्याहार सुधारसम्बन्धी छलफलमा सामान्य वृद्धि गराउन सक्दछ । तथापि छलफललाई आर्थिक दिगोपना वा बालबालिकाको भलाइको दृष्टिकोणबाट अगाडि बढाउने भन्ने बारे गम्भीर रुपले सोचनु पर्दछ । यस्ता सवाललाई सहज बनाउनु पर्दछ जसले महत्वपूर्ण चासो सिर्जना गरोस् र साथै प्रत्येक व्यक्ति वा संस्थालाई महत्वपूर्ण समीक्षाको लागि प्रेरित गरोस् । यस्ता विषयगत विधिहरु देशीय तहमा त्यति दिगो नहोला तर वैयक्तिक आवासीय स्याहार संस्थाहरूसँग काम गर्न विशेषज्ञता हासिल गरेका संस्थाहरुको लागि भने यो रुचिको विषय हुन सक्दछ ।

घटना अध्ययन १: फ्यूचर्स चिल्ड्रेन्स सेन्टर

पृष्ठभूमि

फ्यूचर्स चिल्ड्रेन्स सेन्टर सरकारमा दर्ता भएको एक निजी बाल संस्थाको रूपमा सन् २०११ मा स्थापना गरिएको थियो । मरी भन्ने एक विदेशी महिलाद्वारा यस सेन्टरको स्थापना गरिएको थियो । उनले आफ्नो देशमा एक ठूलो परोपकारी संस्थाको सहयोगमा एक अन्तर्राष्ट्रिय विकास परियोजना पनि स्थापना गरेकी थिइन् । यसले उनलाई केन्द्र सञ्चालन गर्न आफ्नै देशमा कोष संकलन गर्ने अनुमति दियो । एक मान्यता प्राप्त परोपकारी संस्थाको रूपमा उक्त सहयोगी संस्थाले उनलाई जवाफदेहिता र शासन पर्वेक्षणको जिम्मेवारी सहित स्वयंसेवक खटाउने शाखा मार्फत स्वयंसेवक भर्ती तथा परिचालन गर्न सहायता पुऱ्यायो ।

मरी शैक्षिक पृष्ठभूमि भएकी व्यक्ति थिइन् । जब छुट्टीमा घुम्न निस्कँदा ठूलो संख्यामा अनाथ तथा सडक बालबालिका देखिन्, तत्पश्चात उनी आवासीय स्याहार संस्थामा संलग्न हुन थालिन् । त्यस क्षेत्रमा आफ्नै बालगृह स्थापना गर्नु अघि धेरै बालगृहहरूमा स्वयंसेवीको भूमिका निभाइन् । महामारीभन्दा पहिले फ्यूचर्स चिल्ड्रेन्स सेन्टरले १२ जना बालबालिकालाई दीर्घकालीन स्याहार प्रदान गर्दै आएको थियो । संस्थापकले दाबी गरेअनुसार ती बालबालिकालाई परिवारले छाडेका थिए ।

मरी शुरुदेखि नै उक्त केन्द्रको निर्देशकको भूमिकामा थिइन् । तथापि उक्त चिल्ड्रेन्स सेन्टरलाई राष्ट्रियस्तरको केन्द्र बनाउनको लागि आवश्यक परिवर्तन गरेपश्चात उनले सेन्टरमा राष्ट्रिय निर्देशक नियुक्त गरिन् र आफू कोष संकलनतिर लागिन् । पूर्णकालीन कोष संकलकको रूपमा सेन्टर सञ्चालनको लागि आवश्यक शतप्रतिशत खर्च जुटाउने उनको जिम्मेवारी थियो । विभिन्न कार्यक्रमहरूमार्फत उनले कोष संकलन कार्यलाई अगाडि बढाइन्, जस्तै भेलाहरूमा बोल्ने तथा प्रचारप्रसार, कोष संकलन कार्यक्रमको आयोजना, बालबालिका छात्रवृत्ति (प्रायोजन) कार्यक्रमको स्थापना, आफ्नै कोषमा योगदान, सामाजिक उद्यम पर्यटन व्यवसाय स्थापना, संस्था संचालन भएको क्षेत्रमा खेतीपाती लगायत कोष वृद्धिमा योगदान गर्न सक्ने, सामानहरू दिन सक्ने तथा कम्तिमा दुई हप्ताको समय चिल्ड्रेन्स सेन्टरको परियोजना कार्यमा दिन सक्ने अन्तर्राष्ट्रिय स्वयंसेवक समूहको भर्ती तथा परिचालन, आदि गरेकी थिइन् ।

बालबालिका, शिक्षण तथा प्रशिक्षण, कर्मचारीसँग निर्माण तथा मर्मत कार्य, बालबालिकालाई घुमाउन लैजाने लगायतका विविध क्रियाकलापहरूमा स्वयंसेवकहरू संलग्न हुन्थे । छुट्टीका बेला विभिन्न देशका पर्यटकहरू उक्त सेन्टरमा आउँथे र प्रमुख शहरी केन्द्रहरूबाट आएका स्थानीय धनाढ्यहरूले जस्तै उनीहरूले पनि चन्दा दिन्थे ।

श्रृङ्खलाबद्ध बृहत क्रियाकलापहरूमा स्वयंसेवक र आगन्तुकहरूको संलग्नताको बावजुद कोष संकलनमा खेलेको भूमिका नै स्वयंसेवक तथा आगन्तुकहरूको लागि मुख्य लाभको विषय थियो । स्वयंसेवक तथा आगन्तुकहरू आफ्नो गृह देशमा फर्कन्थे र प्रायः कोष संकलकहरूलाई भेट्दै वा नयाँ स्वयंसेवकहरू खडा गर्दै फ्यूचर्स चिल्ड्रेन्स सेन्टरको कार्यलाई बढावा दिने गर्थे । अघिल्ला स्वयंसेवकहरूको मौखिक वर्णनात्मक शक्ति नै कोष संकलनको

लागि सबैभन्दा सफल र सशक्त माध्यम बन्यो । जसबाट स्वयंसेवकहरूले संकलन गरेका कोष संस्थाको वार्षिक आम्दानीको ४० देखि ५० प्रतिशतसम्म पुगेको थियो ।

फ्यूचर्स चिल्ड्रेन्स सेन्टरले सक्रियताका साथ पारिवारिक सम्बन्ध वा पारिवारिक पुनर्मिलन जस्ता कार्यलाई सहयोग पुर्याउने कार्य नगरिरहेको नगरेको अवस्थामा त्यस कार्य प्रयोजनको लागि तिनीहरूले कर्मचारीको रूपमा एक जना सामाजिक कार्यकर्ता राखेका थिए । जसले सरकारको नियमअनुसार पुनर्मिलन कार्यको लागि बालबालिकाको लेखाजोखा आवधिक रूपमा गर्नु पर्दथ्यो र बाल कल्याण विभागलाई प्रतिवेदन उपलब्ध गराउनु पर्दथ्यो । तत्कालीन वर्षहरूमा बनाइएका नियम अनुसार बालबालिकालाई स्याहार योजनामा प्रवेश गराउने वा योजनाबाट बहिर्गमन गराउने सम्बन्धमा फ्यूचर्स चिल्ड्रेन्स सेन्टरका कर्मचारी वा व्यवस्थापनबाट नभई सरकारी द्वारपालक (गेट किपर) निकायद्वारा निर्णय गरिन्थ्यो ।

कोभिड १९ लकडाउन (बन्दाबन्दी) ताकाको अवस्था

मार्च २०२० मा फ्यूचर्स चिल्ड्रेन्स सेन्टर रहेको देशको सरकारले कोभिडको कारण लकडाउन गर्‍यो । अन्तर्राष्ट्रिय सीमा नाकाहरू बन्द गरिए । घरेलु यात्रा लगायत समुदायभित्र गरिने हिँडुललाई पनि कडाईका साथ प्रतिबन्धित गरियो । सार्वजनिक स्थलहरूमा मास्क लगाउनलाई अनिवार्य गरियो । फ्यूचर्स चिल्ड्रेन्स सेन्टरका कर्मचारीहरू आफ्नो घर र कार्यस्थल (सेन्टर) सम्म ओहोरदोहोर यात्रा गर्ने अवस्थामा रहेनन् । यसको मतलब अनिश्चितकालसम्म कार्यक्षेत्रमा रहन चाहने कर्मचारीले मात्र कामलाई निरन्तरता दिन सक्थ्यो । नियमित ग्राहकहरूलाई कर्मचारीहरूले खेती उत्पादन हुवानी गर्न नसक्दा खेतीबाट सेन्टरलाई हुने आम्दानीमा तत्काल असर पर्न गयो । विदेशी चन्दादाता तथा बालबालिका प्रायोजकहरू (child sponsors) ले रोजगार गुमाउँदा र सोहि मुताबिक उनीहरूले आफूले गर्दै आएको खर्चमा कटौती गर्नुपर्दा चन्दा प्राप्तमा ह्वात्तै कमी आयो । मरीको आफ्नो देशमा लगाइएको बन्देजको कारण ठूला तहका सामाजिक जमघटले निरन्तरता पाउन सकेन । फलतः कोष संकलन लक्षित कार्यक्रमहरूबाट हुने चन्दा संकलनमा पनि रातारात कमी आयो ।

स्वयंसेवी कार्य तथा स्वयंसेवी भावनामा तत्काल केही ह्रास आयो र हुनै लागेका कैयौं यात्रा योजनाहरू रद्ध गर्नु पर्‍यो । सबै क्षेत्रबाट घट्दै गएको आय तथा यात्रा बन्देजका कारण सेन्टरका नौ जना कर्मचारीहरूले कामबाट विदा हुनु पर्‍यो जसमध्ये अधिकांश खेतीपाती वा समुदाय तहमा संलग्न थिए । बालबालिका तथा पारिवारिक लेखाजोखाको लागि जिम्मेवार सामाजिक कार्यकर्ताले पनि त्यस समयमा जिम्मेवारीबाट पन्छिनु परेको थियो । सेन्टरमा जम्मा पाँच जना कर्मचारी मात्र रहे । त्यसमध्ये अधिकांशले बालबालिका हेरचाह तथा स्याहारको भूमिका निभाएका थिए । ती पाँच कर्मचारीहरू बालबालिकासँगै निरन्तर रहे र सेन्टरमै काम गरिरहे । त्यस अवधिमा आफ्नै परिवार भेट्ने अवसर पनि पाएनन् । विना कुनै छुट्टी वा परिवारलाई भेट्ने अवसर तथा कोषको व्यापक कटौतीका कारण जम्मा पचास प्रतिशत तलबमा तिनीहरूले काम गरिरहे । कोष संकलन कार्यको पूर्णकालीन जिम्मेवारीको लागि सेवा निवृत्त भएका मरी पुनः पहिलेकै काममा फर्किइन् र आफ्नै तलबबाट सेन्टरको आय घाटालाई परिपूर्ति गर्न थालिन् ।

स्याहार सुधार प्रयत्नको रूपमा एक-दुई वर्ष अगाडि सरकारले सुरुवात गरेको द्वारपालक संयन्त्रले लकडाउनको (बन्दाबन्दीको) अवधिभरका लागि नजिकैको समुदायबाट आएका बालबालिकालाई परिवारमा पठाउनु भन्दै बालगृहहरूलाई निर्देशन जारी गर्‍यो । सोहि बमोजिम फ्यूचर्स चिल्ड्रेन्स सेन्टरले पनि छ जना बालबालिकालाई उनीहरूको परिवारमा पठायो । चिल्ड्रेन्स सेन्टर नजिक परिवारहरू भएतापनि बालबालिकाहरूलाई भेट्न दिइएको थिएन । त्यसैले निकटतम सम्बन्ध नहुँदा-नहुँदै पनि बाध्यतावश उनीहरूलाई आफ्नो नातेदारहरूसँग बस्न पठाउनु पर्‍यो । यसरी हतारहतारमा पारिवारिक पुनर्मिलन गराउनुले बालबालिकामा तनाव सिर्जना गराउँछ, भन्ने कुराको रिपोर्ट पनि नभएको होइन । परिवारसँग रहनुजेल ती बालबालिकाको लागि सेन्टरले आर्थिक सहायता पनि गर्‍यो । तर सम्बन्धित परिवारले भोग्दै गरेको चरम गरिवीको कारण बालबालिकाको स्याहारमा कति जति सहयोग जाला भन्ने सम्बन्धमा मरीले जिज्ञासा राखेकी पनि थिइन् । बालबालिकाको हालखबर तथा सञ्चो-विसञ्चोको बारेमा परैबाट साप्ताहिक रूपमा फोनसम्पर्क मार्फत अनुगमन तथा सोधखोज गरिन्थ्यो । बालबालिका संवेगात्मक तथा शारीरिक दुवै दृष्टिकोणले राम्रै छन् भन्ने जानकारी हुन्थ्यो । तथापि बालबालिका विद्यालय पुनः सुरु गर्न पछि सेन्टरमा फर्कदा उनीहरूको शारीरिक तौल घट्न सक्ने सम्भावनाको सम्बन्धमा मरीले चिन्ता र चासो राखेकी थिइन् । एक जना बालक मलेरिया भएकोले विद्यालय सुरु हुनु अगावै चिल्ड्रेन्स सेन्टरमा फर्काइएको थियो जसलाई उपचारको आवश्यकता थियो, जुन बालकको परिवारले धान्न सक्ने थिएन ।

कोभिड १९ सिर्जित मुख्य प्रभाव

कोभिड १९ बाट सिर्जित आर्थिक प्रभाव नै मरीको लागि सबैभन्दा ठूलो चिन्ताको विषय थियो । कोभिड १९ ले गर्दा स्वयंसेवकहरू भर्ती तथा परिचालन गर्ने र कोष संकलनसम्बन्धी कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिन सकिएको थिएन । यसले मरीको कोष संकलनसम्बन्धी कार्यक्रम लगायत अघिल्लो स्वयंसेवकहरूबाट सञ्चालित विशेष कार्यक्रमहरूलाई पनि प्रभाव पार्‍यो । यात्रा प्रतिबन्धले गर्दा व्यवस्थापन तथा शासन जिम्मेवारीमा रहेका कर्मचारीहरूलाई सहयोग पुऱ्याउने मरीको क्षमतालाई समेत प्रभाव पार्‍यो, जुन प्रायः वैदेशिक तथा समूहहरूसँगको भेटघाटका सन्दर्भबाट सहज हुन्थ्यो । हतार-हतारमा सरकारले गरेको बालबालिकाको पारिवारिक पुनःएकीकरण कार्यलाई मरीले सकारात्मक उपायको रूपमा लिएकी थिईनन् र परिवारले बालबालिकालाई आवश्यक स्याहार उपलब्ध गराउलान् भन्ने उनलाई विश्वास पनि थिएन । परिवारप्रति उनलाई ठूलै शंका थियो र डर-चिन्ता पनि व्यक्त गरेकी थिइन्, किनकि प्रमाण नभए तापनि घरमा रहेका बेला केही बालबालिका दुर्व्यवहार तथा बालविवाहमा परेका थिए । बालबालिकाको लेखाजोखा तथा संस्थामा को-को फर्कनु पर्ने र परिवारमा को-को रहन सक्ने भन्ने जस्ता निर्णय गर्ने भूमिका सरकारी सामाजिक कार्यकर्ताको भए तापनि मरी आशा गर्छिन्की सबै बालबालिका चिल्ड्रेन्स सेन्टरमा फर्कनेछन् । सिद्धान्ततः उनी मान्छिन् कि परिवार बालबालिकाको लागि सर्वोत्तम ठाउँ हो । तर उनको दृढ दृष्टिकोण के छ भने वृहत परिवारले बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई ख्याल गर्दैनन् र सहयोगकर्ताहरूले पनि परिवारमा रहेका बालबालिकालाई सहयोग गर्न रुचाउँदैनन् । मरीले बालबालिकालाई परिवारमै सहयोग गर्न दाता अनिच्छुक हुनुलाई अफ्रीकी प्रचलनको दृष्टिकोणसँग जोडेकी छिन्, जुन स्वयंसेवीहरूको अनुभवबाट बनेको थियो । मरीले यो विश्वास गरेकी थिइन् कि परिवारहरू पनि बालबालिका

सेन्टरमा फर्केको हेर्न चाहन्छन् किनकि यो नै निजी शिक्षामा बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चितताको एक मात्र आधार थियो ।

कोभिड १९ लकडाउन अवधिभर सेन्टरमा रहेका बालबालिकाको सन्दर्भमा मरी उल्लेख गर्छिन् कि उनीहरूले सेन्टरबाट बाहिर जाने अवसर नपाए तापनि र विद्यालयका साथीहरूसँग विछोड भए तापनि, यस लकडाउनले उनीहरूलाई जीवनोपयोगी सीपहरू जस्तै खाना पकाउने, सरसफाइ गर्ने लगायत बारीमा काम गर्ने व्यावसायिक सीप विकासमा ठूलो अवसर उपलब्ध गराएको छ । यो माटोको छाप्रो बाहिरको बसाईसँग तुलनायोग्य थियो जुन मरीले विश्वास गर्या सीप हासिल गर्ने कार्य समुदायमा गएका बालबालिकाले अनुभव गरेका जस्तै थियो ।

समीक्षा तथा भावी योजना

कोभिड १९ ले गर्दा फ्यूचर्स चिल्ड्रेन्स सेन्टर सञ्चालनको केही पक्षहरूमा समीक्षा गर्न आफूले धेरै समय खर्च गर्नु परेको मरीले उल्लेख गरिन् । साथै उनीहरूले विद्यमान कोष संकलन मोडेल (Funding Model) को सन्दर्भमा भिन्न तरिकाले सोचन कोभिडले बाध्य पारेको उनले उल्लेख गरिन् । कोभिड १९ अगावै संरचित खेतीपाती तथा पर्यटन व्यवसाय लगायतका मिश्रित आय स्रोतहरूका कारण अन्य बालगृहहरू भन्दा उनीहरूको सेन्टर राम्रै चलिरहेको मरीले विश्वास गरेपनि उनमा पनि कोभिडले ज्यादै प्रभाव पारेको थियो । उनको आफ्नो गृह देशमा नयाँ सामाजिक उद्यम क्रियाकलाप सुरु गरी कोष संकलन लक्षित क्रियाकलापहरूमा संस्थाको निर्भरतालाई घटाउने उनको योजना थियो । सीमा नाकाहरू खुल्ने वित्तिकै स्वयंसेवकहरूको समूह पहिचान गर्ने पनि मरीको चाहना छ । कोष संकलन प्रतिवद्धताको लागि मानिसहरूले यस परियोजनाको प्रत्यक्ष अनुभव गर्नु पर्दछ, र स्वयंसेवी कार्य कोष संकलन रणनीतिको अपरिहार्य पाटो हो भन्नेमा दृढ विश्वास राख्छिन् । कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरूको सन्दर्भमा संस्थाको चालु कार्यक्रमहरू जारी राख्ने तर केही योजनाहरूको विस्तारलाई स्थगित गर्ने निर्णय मरीले गरेकी छिन् । ती योजनाहरू अन्तर्गत आवासीय स्याहार क्षमता विस्तार, नयाँ पूर्वाधार निर्माण तथा जोखिममा रहेका युवा तथा युवती लक्षित समुदायमा आधारित जोखिम रोकथाम कार्यक्रम आदि छन् ।

फ्यूचर्स चिल्ड्रेन्स सेन्टरको स्याहार मोडेल सम्बन्धमा मरीले त्यस्तो कुनै महत्वपूर्ण परिवर्तन गर्ने योजना बनाएकी छैनन् । हाल प्रयोग गरिएको परिवारसमान स्याहार मोडेल कोभिड १९ अवधिभर प्रभावकारी रहेको उनी विश्वास गर्छिन् । फ्यूचर्स चिल्ड्रेन्स सेन्टरले बालबालिकालाई आफ्नै परिवार तथा समुदायमा रहने गरी सहयोग गर्न सक्ने-नसक्ने सम्बन्धमा समीक्षा गर्दा मरीले बालबालिकाको गाउँसम्म खाद्यान्न ढुवानी चुनौतीको सवाल उठाइन् । केही गाउँहरू फ्यूचर्स चिल्ड्रेन्स सेन्टरबाट निकै टाढा रहेका थिए । अन्ततः बालबालिकालाई उनीहरूकै परिवारमा रहने गरी सहयोग गर्ने प्रयासले काम नगर्ने निष्कर्ष निकालियो र मरीले पनि आफूलाई उक्त भूमिकामा अगाडि बढाउन चाहिनन् । उनले स्विकारिन् कि कोभिड १९ बन्देज हटेपछि पनि स्थायी रूपमा परिवारमै रहन चाहने बालबालिकालाई चिल्ड्रेन्स सेन्टरले आगामी दिनमा कुनै सहायता प्रदान गर्न नसक्ने हुँदा सेन्टरले त्यस्ता बालबालिकासँग सम्बन्ध तोड्नु पर्ने हुन्छ । विशेष गरी परिवारहरूको गरिवीको अवस्थाले गर्दा बालबालिकाका लागि परिवारमा पठाइने सहायता रकम उनीहरूको स्याहार तथा शिक्षाका लागि उपयोग गरिन्छ भन्नेमा मरी

विश्वस्त हुन सकिरहेकी थिइनन् । यस्तो सवाललाई सम्बोधन गर्न परिवार सवलीकरण विधि अपनाउने कुनै सोच थिएन ।

घटना अध्ययन २ : लुलुको बालगृह

पृष्ठभूमि

न्यून मध्यम आय भएको मूलकमा अनाथ तथा संकटासन्न (जोखिम) अवस्थामा रहेका बालबालिकालाई सहयोग पुर्याउन सन् २००६ मा लुलुको बालगृह स्थापना गरिएको थियो । लुलुको उचाइमा अवस्थित यस गृहले विद्यालय उमेरका २० जना बालबालिकालाई दीर्घकालीन संस्थागत स्याहार प्रदान गर्दछ । विपन्न बालबालिकालाई शैक्षिक पहुँचमा सहयोग गर्ने विशेष उद्देश्य सहित यो बालगृह स्थापना गरिएको थियो । वैदेशिक भाषा विद्यालय तथा खेलकुद प्रायोजन कार्यक्रम लगायत अन्य धेरै कार्यक्रमहरु सहित स्वदेशी नागरिक लीड र उनको विदेशी श्रीमान कानेले यस बालगृहको स्थापना गरेका थिए । कानेको देशमा उनीहरुले परोपकार कोष (charity) स्थापना गरेका थिए । बालगृह तथा खेलकुद प्रायोजन कार्यक्रमको लागि कोष संकलनार्थ उनीहरु त्यही देशमा बस्थे । उनीहरुले स्थापना गरेको उक्त वैदेशिक परोपकार कोष (charity) बाट लुलुको बालगृहको निम्ति बजेट सहायता वितरण तथा हरहिसाव लगायत बालगृहको अन्य थुप्रै पक्षहरुको व्यवस्थापन कानेले आफ्नै देशबाट गर्दथ्यो । वैयक्तिक चन्दादाता तथा प्रायोजकहरूसँग समन्वय गर्दै कानेले मुख्य कोष संकलकको भुमिका निर्वाह गर्थे । गृहको दैनिक कामकाजको जिम्मेवारी लिने गरी लीड र कानेले राष्ट्रिय निर्देशकको नियुक्ति गरेका थिए । कानेकै देशको एकजना विदेशी बालगृह रहेकै शहरमा बस्थे र मासिक रुपमा उक्त बालगृहको लागि रकम लिने तथा वितरण गर्ने जिम्मेवारी उनलाई दिइएको थियो ।

स्वयंसेवीहरुको भर्ती गर्नु पनि त्यही वैदेशिक कोषको जिम्मेवारी थियो । ती स्वयंसेवीहरुले ७ देखि ९ महिना जति वैदेशिक भाषा विद्यालयमा शिक्षण तथा बालगृहमा स्वयंसेवी कार्य गर्नु पर्दथ्यो । स्वयंसेवी पर्यटकहरुको पनि भर्ती गरिन्थ्यो जसले छुट्टीमा बालगृहमा आउँदा वा देशभित्र हुने खेलकुद तथा साँस्कृतिक कार्यक्रमहरुमा सहभागी हुँदा शुल्क तिर्थे । आगन्तुक तथा स्वयंसेवीहरुले बालबालिकासँग विभिन्न क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्ने, उनीहरुको पढाइमा सहायता गर्ने, गृहको करेसवारीमा बोटविरुवा रोप्न तथा तरकारी लगाउन सहायता गर्थे । बालगृहमा आउँदा स्वयंसेवीहरुले शुल्क तिर्नुको साथै बालगृहलाई सामाग्रीहरु पनि दिन्थे । लामो समयसम्म रहने स्वयंसेवीहरुले अर्धवार्षिक बाल प्रायोजन प्रतिवेदन लेखन तथा अन्य आधारभूत प्रशासनिक कार्यहरुमा सहायता गर्थे । बालगृहले वार्षिक लगभग १०० जना जति आगन्तुक तथा स्वयंसेवीहरुलाई बालगृहमा अनुमति दिन्थ्यो जो विशेष गरी १० जनाको समूहमा आउँथे ।

गृहमा रहेका सबै बालबालिका स्थानीय विद्यालयमा जानुको साथै वैदेशिक भाषा विद्यालयमा पनि अध्ययन गर्थे । बालबालिकाले नृत्य तथा अंग्रेजी भाषा पनि सिक्थे ताकि उनीहरुले आगन्तुकहरूसँग घुलमिल हुन तथा बातचित गर्न सक्नु र गृहमा आउने स्वयंसेवी तथा आगन्तुकहरुलाई स्थानीय तथा परम्परागत नृत्य देखाउन सक्नु । सबै

नभएपनि धेरैजसो बालबालिकाका परिवार भएकाले विशेष गरी मुख्य चाडबाडहरुमा उनीहरुले आफ्ना परिवारलाई पटक-पटक भेट्ने गर्थे । लुलुको बालगृहको पारिवारिक पुनःएकीकरण कार्यक्रम पनि रहेकोले बालबालिकालाई क्रमशः पारिवारिक पुनःएकीकरण गर्ने प्रक्रियामा बालगृह रहेको छ । ५ जना बालबालिकालाई कोभिड १९ अगावै पारिवारिक पुनःएकीकरण गराई सकिएको थियो । उनीहरुको निगरानी भइरहेको र उनीहरुलाई आवश्यक सहयोग पनि परिवारमै उपलब्ध गराइँदै आएको छ । बालगृहकै वरिपरि रहेका परिवारका बालबालिकाले पारिवारिक पुनःएकीकरण पछि पनि वैदेशिक भाषा विद्यालयमा आफ्नो अध्ययनलाई निरन्तरता दिन सक्थे ।

कोभिड १९ लकडाउन (बन्दाबन्दी) ताकाको अवस्था

कोभिड १९ महामारीको कारण लुलुको बालगृह रहेको देशको सरकारले देशभर लकडाउन तथा बन्देज गर्नु पर्‍यो । सीमा नाका बन्दका कारण बालगृहमा आगन्तुक तथा स्वयंसेवीहरुको आगमन छिट्टै ठप्प भयो । मासिक रुपमा बजेट परिचालन तथा व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी पाएका विदेशी पनि आफ्नै देश फर्के । रोजगार कटौती तथा आम्दानीको कमीले वैयक्तिक चन्दादाताहरु प्रभावित हुँदा केही महिनामै बाल प्रायोजनमा ह्वात्तै कमी आयो । फलतः मासिक रकममा ५० देखि ६० प्रतिशतले कटौती भयो । कोभिडको त्यही अवस्था कायम रहेमा सहायता पूर्ण रुपमा कटौती हुने जोखिम थियो । कटौती भएका सहायताको व्यवस्थापन गर्न निर्देशकले स्थल नृत्य तथा अंग्रेजी भाषाको कक्षा लगायत अत्यावश्यक नभएका सबै खर्चहरुमा कटौती गरे । कर्मचारी तथा खाद्यान्न खर्चमा पनि कटौती गरियो ।

महामारीको चरम अवस्थामा सबै विद्यालयहरु केही समयका लागि बन्द गरिए र गृहका जेष्ठ (ठूलो कक्षामा पढ्ने) बालबालिकालाई अनलाइन सिकाइतिर लगाइयो । बालबालिकाको अनलाइन सिकाइ सहयोगार्थ चन्दादाताले दुई वटा आइप्याड सहयोग दिएका थिए । प्राथमिक विद्यालय तहका विद्यार्थीका लागि सरकारले कुनै प्रकारको अनलाइन सिकाइको व्यवस्था गरेको थिएन । आफ्नै बनिवृत्तामा सिकाइ निरन्तरताको लागि कर्मचारीहरुले बालबालिकालाई उत्साह दिने तथा सहायता गर्ने गर्थे । केही कर्मचारीहरुले वैदेशिक भाषा पढाउने जिम्मेवारी पनि लिए ।

लकडाउन अवधिभर बालबालिकाको चहलपहल तथा आवागमनलाई निकै सीमित गरियो । बालबालिकालाई समूह-समूहमा सामाजिक आइसोलेसन बबल (Social isolation bubble) को रुपमा अलग अलग राख्नु आवश्यक भएकोले उनीहरुलाई गृहभित्रै कर्मचारीहरूसँग अलग-अलग राखिएको थियो । यसको मतलब उनीहरुले समुदायमा घुलमिल हुने, छुट्टीमा साथीभाइ तथा परिवारसँग भेटघाट आदि गर्न सक्दैनथे । यस्तो अवस्थाले बालबालिकाको जीवनमा नकारात्मक असर पारेको थियो ।

नकारात्मक प्रभावको बाबजुद निर्देशकले उल्लेख गरेअनुसार सामाजिक आइसोलेसन तथा कोभिडभर अपनाइएका स्वास्थ्य तथा सफाइका विशेष मापदण्डहरुका कारण बालबालिकामा हुने विमारीमा कमी भएको थियो । निर्देशकको विचारमा घातक कोभिड प्रभावभित्रको निन्याउरो अवस्थामा यो एउटा सानो सकारात्मक पाटो थियो ।

कोभिड १९ को अवधिमा २ जना बालबालिकालाई पारिवारिक पुनःएकीकरण गरिएको थियो । तथापि महामारीको प्रभावले नभई संस्थाको नियमित पुनःएकीकरण कार्यक्रम अन्तर्गत यो कार्य भएको थियो । पुनःएकीकरण ताका उनीहरु सबैले सहयोग प्याकेज पाए भने केहीले प्राविधिक सहयोग गर्ने तेश्रो पक्ष संस्थाबाट निरन्तर सहयोग पाएका छन् । सामाजिक कार्यकर्ताबाट परिवारलाई गरिने अर्धवार्षिक भेटघाटमार्फत टाढैबाट (remotely) ती बालबालिकाको निगरानी गरिएको छ ।

कोभिड १९ सिर्जित मुख्य प्रभाव

सहायता कोषमा भएको गिरावट गृहका निर्देशक तथा कर्मचारीहरुको लागि सोचनीय चासो तथा तनावको विषय भएको थियो भने बालबालिकाहरुलाई पनि यसले चिन्तित बनाएको थियो । आय तथा सामाग्री सहायताको लागि गृहका निर्देशक वैदेशिक परोपकार कोष (Charity) तथा स्वयंसेवी पर्यटकमा पूर्ण निर्भर थिए र कोषको अन्य वैकल्पिक स्रोतको खोजी गर्न विल्कुलै शक्तिविहिन भएका थिए । कोभिडले बालबालिकामा विशेषगरी उनीहरुको शिक्षा लगायत संवेगात्मक तथा मनोवैज्ञानिक पक्षमा ज्यादै नकारात्मक प्रभाव पारेको गृहको निर्देशकलाई महसुस भएको थियो । अनलाइन सिकाइ पनि सर्वसुलभस्तरको नभई ठूला बालबालिकालाई मात्र पहुँचयोग्य थियो । मुख्यतः सन्देशप्रवाह (Messaging) को लागि बनाइएको सोसल मिडिया एप्सका माध्यमबाट अनलाइन सिकाइ सञ्चालन गरिएकाले ठूला तथा सिनियर विद्यार्थीहरुले पनि सिकाइमा कठिनाइ महसुस गरेका थिए भने कर्मचारीहरुले अनलाइन सिकाइ सामाग्रीसँग त्यति परिचित नभएकोले बालबालिकालाई सिकाइ सहयोग गर्न सकेका थिएनन् । परिणामतः सबै बालबालिकाको शैक्षिक गुणस्तर ज्यादै खस्केको निर्देशकले उल्लेख गरे ।

बालबालिकालाई गृहभित्रै स्वःअलग गराइनु पनि हानी तथा नोक्सानीको एउटा कारण थियो । बन्देज किन गरिएको होला भनी बुझ्ने बाल क्षमता बालबालिकाको उमेर समूहअनुसार फरक- फरक थियो र केही बालबालिकाहरुले कर्मचारीहरूसँग रिस तथा तनावमा प्रतिक्रिया जनाउँथे । परिवारसँग भेटघाट गर्न नसक्नु पनि बालबालिकाका लागि विशेष जटिलताको विषय भएको थियो जसलाई निर्देशकले परिवार तथा बालबालिकाबीच नियमित फोन सम्पर्कलाई बढाउँदै कम गर्ने जमर्को गरेका थिए । विशेष प्रयत्नहरुको बावजुद अलग बसाइको कारण धेरै बालबालिकामा तनाव, उदासीनता तथा अलगावको संकेत देखा परेको निर्देशकले उल्लेख गरे ।

समीक्षा तथा भावी योजना

गृहको हालको परिस्थितिमा कुनै परिवर्तन गर्न क्षमताविहिन महसुस भएको र वैदेशिक चन्दादाता तथा संस्थापकमा नै मुख्य निर्णायक भूमिका निहित रहेको हुँदा कोभिड अवधि वा पछि पनि गृह सञ्चालन कार्यमा कुनै परिवर्तन तथा अनुकूलताको सम्बन्धमा निर्देशकले कुनै सोच बनाएको थिएन । तर यस्तो खराब अवस्थाको कसरी सामना गर्ने र वैदेशिक परोपकार कोषबाट सहयोग पूर्ण रूपले बन्द भएमा भैपरि आउने योजना कसरी तय गर्ने भन्ने सम्बन्धमा भने निर्देशकले कोभिडभर सोचेका थिए । सहयोग कोष रोकिएमा बालगृह बन्द गर्ने र शहरमा

रहेको राज्यद्वारा सञ्चालित बालगृहमा सबै बालबालिका हस्तान्तरण गर्ने सोच निर्देशकले बनाएका थिए । यस सम्बन्धमा शहरमा रहेका बालबालिका सेवा केन्द्रलाई निर्देशकले पहिल्यै सम्पर्क गरिसकेका थिए ।

तर निर्देशक पूर्ण आशावादी थिए कि महामारीको छिटै अन्त्य हुनेछ, नियमित गतिविधिहरू सुचारु हुनेछन् र सीमानाका खुल्नासाथ उनीहरू आगन्तुक तथा स्वयंसेवीहरूलाई पाउने तथा स्वागत गर्ने अवस्थामा हुनेछन् । बालबालिकाको नृत्य क्षमता तथा अंग्रेजी भाषा सीपमा कमी हुन्छ, कि भन्ने चिन्ताविना अंग्रेजी भाषा तथा नृत्य कक्षा पुनः सुचारु भएको देख्न निर्देशक उत्सुक थियो । किनकि भाषा क्षमतामा गिरावट आउँदा बालबालिकालाई गृहमा फर्कने स्वयंसेवी तथा आगन्तुकहरूसँग वातचित गर्न तथा घुलमिल हुन अप्ठ्यारो पर्थ्यो ।

घटना अध्ययन ३ : ग्रेस अनाथालय (Grace Orphanage)

पृष्ठभूमि

ग्रेस अनाथालय एउटा ठूलो संस्था हो जसले १०० भन्दा बढी बालबालिकालाई आश्रय तथा संरक्षण दिएको छ र देशभरका अनाथालयहरू मध्ये पुरानो तथा लामो समयदेखि चलेको सुपरिचित अनाथालय पनि हो । सन् १९९३ मा एक जना वैदेशिक मिशनरीले यस संस्थाको स्थापना गरेका थिए जसले सुरुमा सरकारले सञ्चालन गरेको संस्थामा स्वयंसेवीको रूपमा काम गरेका थिए । सुरुमा शिशु तथा एचआइभी संक्रमित बालबालिकाको संरक्षण तथा स्याहारका लागि यस संस्थाको स्थापना भएको थियो । वैदेशिक संस्थापकले सोहि स्थानमा रहेर लगभग २५ वर्षसम्म निर्देशक तथा मुख्य कोष संकलकको भूमिकामा काम गरे । उत्तराधिकार योजनामुताबिक हालसालै थिरी नामका व्यक्ति राष्ट्रिय निर्देशकमा नियुक्त भएका छन् । दैनिक व्यवस्थापकीय जिम्मेवारीहरू पूर्ण रूपमा थिरीमा निहित छ भने कोष संकलन कार्य चाँहि संस्थापकको चिनारी तथा उनको सञ्चार माध्यम र चन्दादाता समुदायहरूसँगको सम्बन्धमा निर्भर रहेको छ । अनाथालयको लगभग ९० प्रतिशत कोष विभिन्न देशका चन्दादाताहरूबाट प्राप्त हुन्छ भने सहयोग कोषको सानो अंशमात्र स्थानीय स्रोत तथा लामो समयसम्म अनाथालयमै बस्ने विदेशी स्वयंसेवकहरूबाट प्राप्त हुन्छ । यस अनाथालयको राम्रै चिनारी तथा ख्यातिका कारण पनि स्थानीय ठूला व्यवसायहरूबाट सहयोग प्राप्त गर्न अनाथालय सफल पनि भएको छ ।

संस्थाको कोष संकलनको प्रमुख पाटो नै स्वयंसेवी तथा आगन्तुकहरूलाई सहजीकरण गर्नु हो । ग्रेस बालगृहले वार्षिक १०० भन्दा बढी आगन्तुक तथा स्वयंसेवीहरूलाई भित्र्याएको हुन्छ, जो आफ्नो छुट्टी भएको बेला पारी अल्पकालीन मिशन समूह तथा वैदेशिक स्वयंसेवी वा आगन्तुकको रूपमा आएका हुन्छन् । त्यस्ता स्वयंसेवी तथा आगन्तुकहरू केही समय पश्चात आफ्नै देशमा फर्केर कोष संकलन गर्ने लगायत नयाँ स्वयंसेवीहरूको छनौट तथा भर्तीमा सहयोग गर्थे । ती मध्ये धेरैजसो दीर्घकालीन चन्दादाता भए भने कतिपय चाँहि वर्ष-वर्षमा अनाथालयमा आउँथे पनि । सामान्यतः फेसबुक, वेबसाइट तथा संस्थापकसँग भएको सम्बन्धको माध्यमबाट स्वयंसेवीहरू अनाथालयको सम्पर्कमा रहन्थे । स्थानीय स्वयंसेवी तथा आगन्तुकहरू पनि उनीहरूको चर्चमार्फत अनाथालयसँग जोडिन्थे । विदेशी स्वयंसेवीहरू विभिन्न क्रियाकलापहरू जस्तै विशेष गरी शिशुहरूको स्याहार,

अंग्रेजी भाषा तथा नृत्य शिक्षण तथा प्रशिक्षण लगायत मर्मत तथा निर्माण जस्ता गतिविधिमा संलग्न हुन्थे । स्थानीय स्वयंसेवी तथा आगन्तुकहरुले भने छुट्टी, चाडवाड तथा जन्मदिन मनाउने सन्दर्भमा विशेष कार्यक्रमहरुको आयोजना तथा सञ्चालन गर्न सहयोग गर्थे ।

कोभिड अगाडि ग्रेस अनाथालयको पुनःएकीकरण सम्बन्धि कुनै औपचारिक कार्यक्रम नभएपनि हालका वर्षहरुमा भने आफ्नो परिवारमा फर्कन चाहने बालबालिकाका लागि संस्थाले सहज बनाउँदै आएको छ । यस सवालमा सानो संख्यामा ठूला उमेरका बालबालिकाले मात्र परिवारमा पठाउन अनुरोध गरेका छन् । यस सम्बन्धमा सुरक्षित पुनःएकीकरण सुनिश्चितताको लागि पुनःएकीकरण अगाडि सामाजिक कार्यकर्ताले पारिवारिक लेखाजोखा गर्थे । संस्थाले पुनःएकीकरण पश्चात बालबालिका तथा परिवारलाई कुनै प्रकारको सहयोग उपलब्ध गराउँदै नथ्यो ।

कोभिड १९ लकडाउन (बन्दाबन्दी) ताकाको अवस्था

कोभिड १९ लाई महामारी घोषणा गरे लगत्तै सरकारले सीमा नाका बन्द गर्‍यो, आन्तरिक यात्रामा बन्देज लगायो र विभिन्न खालका सार्वजनिक स्वास्थ्य मापदण्डहरु जस्तै सामाजिक दुरी कायम गर्ने, सार्वजनिक स्थलमा मुखौटो/मास्क (Mask) लगाउने, सरसफाई मापदण्ड लगायत घरैमा रहने आदेश जारी गर्‍यो । विद्यालयहरु धेरै महिनासम्म बन्द रहे र बालबालिकालाई अनलाईन सिकाईतर्फ धकेल्नु पर्‍यो ।

घरै बस्ने आदेश तथा चहलपहल र आवगमनको बन्देजसँगै बालबालिका अनाथालयमै सीमित हुनुपर्‍यो र बाहिर जान तथा समुदायका मानिसहरूसँग अन्तरक्रिया गर्न र घुलमिल हुन पाएनन् । हेरचाह गर्ने कर्मचारीहरु पनि बालबालिकासँगै अलग बस्नु परेकोले कुनै छुट्टी, विदा तथा घर जाने र परिवारलाई भेट्ने मौकै नपाई महिनासम्म बालबालिकाको हेरचाह कार्यमै व्यस्त रहनु पर्‍यो । अनाथालय स्थलमै कम्प्युटर कक्ष रहेकोले अनलाईन सिकाइ सजिलो भएको थियो । तर बालबालिका धेरै भएकाले व्यवस्थापन चुनौती भने थपिएको थियो । अनाथालयको दैनिक क्रियाकलापमा प्रत्यक्ष संलग्न हुनु नपर्ने कर्मचारी लगायत निर्देशक थिरीले आआफ्नो घरबाटै काम गर्नु पर्‍यो ।

लकडाउन अवधिभर त्यति ठूलो संख्याका बालबालिकाको स्याहार सामाग्री व्यवस्थापन गर्न र अनाथालय भित्रै ससाना समाजिक आइसोलेसन क्षेत्र (smaller social isolation bubbles) निमाण गरी बालबालिकालाई उमेर तथा लैंगिक आधारमा पाँच पाँच जनाको समूहमा विभाजन गरिएको थियो । यसले हेरचाह, शिक्षा लगायत अन्य क्रियाकलापहरुमा सहज बनाएको थियो ।

सीमानाका बन्द भएकोले अनाथालय भेटघाट तथा स्वयंसेवी कार्य प्रायः ठप्पै थियो । तथापि लामो समयसम्म रहेका २ जना स्वयंसेवीहरु आफ्नो घर फर्कन नसकी यही थुनिएकाले लकडाउनभर बालबालिकालाई कलात्मक तथा अन्य क्रियाकलापहरुमा व्यस्त बनाउन निरन्तर लागि रहे । आगन्तुक तथा स्वयंसेवी समूहहरुको कमीले चन्दा सहयोगमा कटौती भयो । सुरु सुरुमा संक्रमणको भयले स्थानीय स्वयंसेवी तथा आगन्तुकहरुलाई अनाथालय स्थलमा आउन दिन र सहयोग सामाग्री स्वीकार्ने सवालमा निर्देशक पनि चनाखो रहको थियो । सुरुको तीन महिने

लकडाउन अन्त्य नहुँदासम्म स्थानीय आगन्तुकहरूलाई पैसा सहयोग गर्न अनुरोध गरिएको थियो । तीन महिनापछि सरकारले बन्देज हटाएपश्चात् स्थानीय स्वयंसेवी तथा आगन्तुकहरूलाई अनाथालय खुला गरियो । वास्तवमै विदेशीहरूसँग भन्दा ती स्थानीयहरूसँग बालबालिका ज्यादै राम्ररी घुलमिल भएका थिए ।

कोभिड १९ सिर्जित मुख्य प्रभाव

ग्रेस बालगृहले भोगेको सबैभन्दा ठूलो प्रभाव आर्थिक पक्ष नै हो । सन् २०२० को अन्त्य सम्ममा संस्थाको आयमा लगभग ४० प्रतिशतले गिरावट आएको थियो ।

दाताहरूले भोगेको आर्थिक दवाव, प्रमुख कोष संकलकले कोष संकलनार्थ वैदेशिक यात्रा गर्न नसक्नु आगन्तुक तथा स्वयंसेवीहरू गुमाउनु आदि कारणले सिर्जित यो बहुआयामिक प्रभाव थियो । तर अनाथालयको मुख्य काममा आगन्तुक तथा स्वयंसेवीहरूको त्यति आवश्यकता नरहेको र उनीहरू प्रायः विशेष गरी ससाना बालबालिकाको हेरचाहमा संलग्न हुने भएकोले कोभिडभर हेरचाहमा खासै असर परेको थिएन ।

कटौती भएको बजेट व्यवस्थापन गर्न समुदाय तहमा कार्यरत ७ जना कर्मचारीलाई जिम्मेवारीबाट विदा गर्ने, अत्यावश्यक नभएका खर्च तथा बालबालिकाको भत्ता कटाउने लगायत कडा खालका आर्थिक मापदण्डहरू लागू गर्ने आदि कार्यहरू गरिएको थियो । सामुदायिक कार्यक्रमका अरु योजनाहरू पनि स्थगित गरिएको थियो । कोभिड अधिको कोष संकलन कार्यमा कुनै पनि भूमिका नखेलेका अनाथालयका स्थानीय कर्मचारीहरूले समुदाय तह लगायत व्यवसायीहरूसँग ग्रेस अनाथालयको लागि प्रचार तथा पैरवी गर्न थाले । परिणामतः स्थानीय सहयोग तथा सामाग्री सहयोगमा वृद्धि भयो ।

विद्यालयहरूको बन्दाबन्दी तथा बालबालिका अनाथालयभित्र सीमित हुनु पर्ने वाध्यता धेरै बालबालिकाको तनाव तथा दिक्कारीको कारण बनेको थियो । बालबालिका पनि संस्थाको आर्थिक अवस्थाको बारेमा चिन्तित थिए किनकी आर्थिक कमीले उनीहरूको स्याहार तथा शिक्षामा असर पार्न सक्थ्यो । कोभिड १९ ले सिर्जना गरेको तनावका कारण बालबालिकाको सानो संख्याले आफूहरूलाई घरपरिवारमा फर्काइदिन अनुरोध गरेका थिए । तसर्थ ४ जना ठूला बालबालिकाका लागि परिवारमा फर्काउने व्यवस्था गरिएको थियो ।

कर्मचारीहरूले पनि पहिलो लकडाउनमा विशेष गरी पहिलो लकडाउन अवधिमा डर तथा तनाव महसुस गरेको बताएका थिए । सुरु सुरुमा अनाथालयभित्र संक्रमण रोकथाम गर्ने तथा समुदायमा जानु पर्ने कर्मचारीको जोखिम व्यवस्थापन बारे कर्मचारीको चासो रहेको थियो । विद्यालय बन्दाबन्दी, घरैमा रहनु पर्ने आदेश तथा धेरै बालबालिकाको स्याहार गर्नु पर्नाले स्याहारकर्ता कर्मचारीहरूमा धेरै तनाव सिर्जना गरेको थियो । कर्मचारीहरूलाई सहयोग तथा उनीहरूको तनाव न्यूनीकरण गर्न व्यवस्थापनले अपनाएका प्रयासहरूका बावजूद थिरी स्वीकार्छुन कि यी सबै अवस्थाले बालबालिकामा प्रभाव पारेको थियो र परिणामस्वरूप बालबालिका तथा स्याहारकर्ता कर्मचारीहरूबीच तनाव सिर्जना भएको थियो ।

धेरैजसो प्रभावहरु नकारात्मक भएपनि त्यस्तो चुनौतीपूर्ण समयभर कर्मचारीहरूसँगै रहेर एक अर्कालाई सहयोग गरेको अवस्था ज्यादै सकारात्मक रहेको थिरीले बताए । संस्था एक पछि अर्को संक्रमणकालमा गुज्रिरहेको अवस्थामा कोभिड १९ आइपरेको थियो । तर कोभिड १९ को चुनौतीले कर्मचारीहरुलाई अभूमाथि उठायो, अनाथालयप्रतिको अपनत्व अभू बढायो र संस्थाको लागि दर्विलो पैरवी गर्ने बनायो । परिणाम स्वरूप स्थानीय तहमा घुलमिल हुने तथा अगाडि सारिएको कोष संकलन रणनीतिको सम्बन्धमा उन्नतशील सोचविचारहरु सिर्जित भए जसले भविष्यमा संस्था कस्तो अवस्थामा रहनेछ, भन्नेमा ज्यादै प्रभाव पार्ने देखिन्छ ।

समीक्षा तथा भावी योजना

कोभिड १९ अवधिभरको अनुभव समीक्षा गर्दा भविष्यमा अनुकरण गर्न सकिने संस्था सञ्चालनका धेरै पक्षहरु थिरीलाई थाहा भएको थियो । संस्थाको आर्थिक स्थायित्वको सन्दर्भमा, थिरी अहिले भइरहेको वैदेशिक सहयोगमा भएको निर्भरता दिगो नहुने भएकोले नयाँ कोष संकलन रणनीति अपनाउनु पर्ने कुरा व्यक्त गर्छन् । यो कोभिड १९ को कारणले मात्र नभई तर्जुमा भइरहेको उत्तराधिकारी योजना तथा कोष संकलनको जिम्मेवारी राष्ट्रिय टिममा हस्तान्तरण गरिएको कारणले पनि हो । किनकी राष्ट्रिय टिमसँग विदेशी दाता समुदायहरूसँग संस्थापकको जस्तै स्तरको सम्बन्ध तथा चिनजान रहेको छैन । यस्तै संस्थाको आर्थिक स्थायित्वको सन्दर्भमा, संस्थालाई आर्थिक स्थायित्वको अवस्थामा ल्याउन थिरीले केही उपायहरुको बारेमा सोचिरहका छन्, जस्तै बालबालिकाको संख्या घटाउने, चालु खर्च घटाउन स्थानीय स्वयंसेवी तथा नागरिक संलग्न हुने क्षेत्रको खोजी गर्ने तथा स्वदेशमै कोष संकलनका उपायहरु बढाउने, आदि ।

थिरीले स्याहार नमुना (Model of care) मा केही परिवर्तन ल्याउने पनि सोच बनाएका छन्, जस्तै स्थानीय चर्च, सरकारी निकाय तथा अन्य गैरसरकारी संस्थासँगको साभेदारीमा परिवार सवलीकरण सेवाहरु सुरु गर्ने । संस्थागत स्याहारका बेफाइदा र परिवारमा आधारित स्याहार तथा परिवार सवलीकरणको महत्वबारे जानकार भएरै थिरी संस्थामा आएका थिए । तसर्थ अल्पकालीन संरक्षण तथा स्याहार नै संस्थाको दीर्घकालीन लक्ष्य हो भन्नेमा थिरीको दृढ अडान भएपनि र साथै राष्ट्रिय टिमका धेरै जसोले यसलाई समर्थन गरेपनि यो अवधारणा लागु हुनु अघि मुख्य निर्णयकर्ता लगायत संस्थापकबाट निर्णय हुन केही समय लाग्ने थिरीलाई लागेको छ ।